mokslas menas literatūra

DRAUGAS

ANTROJI DALIS / 1984

LAPKRIČIO MĖN. 24 d. / NOVEMBER 24, 1984

PART TWO — Nr. 233(43)

Šiame numeryje:

Ar bus leista literatūrai laisviau kvėpuoti?
Tylioji herojė — Marcelė Kubiliūtė (1893-1963).
Iškunigis J. Ragauskas gyvas... ir gyvena Briuselyje?
Prano Dom. Girdžiaus eilėraštis.
Su Žemaitijos dokumentais į mokslo pasaulį.
Lietuvių poezija Kongreso bibliotekos garsiniuose įrašuose.
A.a. solistas Bernardas Prapuolenis.

Kertinė Parašte

Ar bus leista literatūrai laisviau kvėpuoti?

Šių metų spalio mėn. 27 d. *Literatūra ir menas* išspausdino literatūros kritiko Petro Bražėno mintis, sukeltas Sovietų Sąjungos vadovo Černenkos kalbos TSRS Rašytojų sąjungos jubiliejiniame plenume. Bražėnas, partijai itin ištikimas kritikas, nuolat pabrėžia idėjiškumo ir partiškumo svarbą kiekviename meno kūrinyje. Marksistiniai estetikos principai yra sudėtinė jo kritikos darbų dalis, o ne tik su analizės šerdimi nieko bendro neturįs priedas, greitosiomis prijungtas nuraminti cenzorius. Tačiau Bražėnas nepasitenkina vien senų šablonų pakartojimu, siekia suteikti mažiau dogmatišką, labiau apgalvotą turinį net ir mėgiamiausioms partijos dogmoms. Kai kuriuose jo darbuose prasiveržia įdomių minčių, bet kartais be jokio įkvėpimo jis kartoja pasenusias tiesas.

Šiame *Literatūroje ir mene* išspausdintame straipsnyje galima matyti Bražėno mėginimą surasti pusiausvyrą tarp ištikimybės partijos palaimintoms teorijoms ir siekimo leisti literatūrai laisviau kvėpuoti. Straipsnis įdomus tuo, kad dalies jo pasiūlymų įgyvendinimas reikštų literatūrinio gyvenimo varžtų atpalaidavimą. Bražėnas pradeda straipsnį įprastiniais partijos vadovo pagyrimais, nepaisant ar tai būtų Brežnevas, Andropovas ar Černenka. Šiuo metu išminties aureolė gaubia Černenką, ir Bražėnui netrūksta gražių žodžių Kremliaus vadovui pagirti. Černenkos kalbos išeities pozicija „negali neimponuoti", jo įvairūs pasisakymai yra „įsimintinai dėsningi". Pasak Bražėno, „generalinio sekretoriaus kalboje esama reikšmingų teiginių". Kitas Černenkos pasisakymas turįs „metodologinio akcento prasmę" ir taip toliau. Bražėnas džiaugiasi, kad „partijos ir valstybės vadovas... kalbasi su šalies menininkais", nors jeigu koks nors Vakarų vadovas išdrožtų programinį pamokslą savo šalies rašytojams, Bražėnas skubėtų ginti savo kolegas Vakaruose nuo valstybės kišimosi į nepolitines sritis.

Šitoks tuščiažodžiavimas tiesiog privalomas, kai rašoma apie partijos vadovo pareiškimus. Tačiau platesnės reikšmės turi tos viltys, kurias Bražėnui sukėlė Černenkos kalba: pirma, jis džiaugiasi, kad Černenka atmetė smulkmenišką kūrybinio darbo žmonių globojimą. Pasak Bražėno, tai turėtų būti sveikas šaltas dušas galvoms, kurios pageidavimus dėl tam tikros tematikos pateikia kaip plataus vartojimo prekių gamybos užduotis. Bražėnas net reikšmingesniu laiko Černenkos nurodymą, kad „negalima nei istorijos perrašinėti, nei jos dailinti". Šios minties pagautas Bražėnas siūlo praplėsti lietuvių literatūros diapazoną, rašyti apie kol kas beveik uždraustas temas. Jis pažymi, kad kol kas rašytojai vengia imtis istorinių temų prozoje, nedrįsta drąsiau įvesti į dvasinę apyvartą net idėjiškai prieštaringesnius kultūros palikimo reiškinius, palieka nejudinamus ištisus lietuvių tautos istorijos klodus, šiandieninei padėčiai neva nepatogius, savo veikaluose nenagrinėja tų idėjinių prieštaravimų, kurie buvo tokie svarbūs prieš šimtą, net penkiasdešimt metų.

Šios Bražėno mintys palyginti drąsios. Joms svorį suteikia ir solidi Bražėno pozicija, nes jis nėra vienas tokių, partijos nuomone, vėjavaikių kritikų kaip Vytautas Kubilius, kuriuos partija kartkarčiais turi sudraus-minti už entuziazmo prasiveržimą. Viena prasme Bražėno pastabos labai taiklios. Lietuvių romano tematika neįtikėtinai siaura. Su šiokiu tokiu perdėjimu galima sakyti, kad rašoma tik apie komunistus dabartinėje Lietuvoje ar jų pirmtakus prieš šešiasdešimt metų, lyg lietuvių tauta ir istorija būtų prasidėjusi tik tada, kai per Prūsijos sieną buvo pergabentas pirmasis *Iskros* numeris. Tokia gėdinga lietuviško romano padėtis negali džiuginti net ir tarybinių rašytojų. Bet pastebėjimas, kad yra problemų, dar toli gražu nereiškia, kad bus galima jas išspręsti. Juk kiti Kremliaus vadovai ar aukšti partijos pareigūnai, ne kartą panašiai pasisakė, pavyzdžiui, kai buvo pasmerkta bekonfliktiškumo teorija prieš trisdešimt metų.

Nebūtų itin didelė pažanga, jei, leidusi rašytojams nagrinėti praeitį, partija reikalautų, kad siužetas vien tik vaizduotų primityvaus marksizmo praeities supratimą. Net ir tokio talentingo rašytojo kaip Putino romanas *Sukilėliai* vietomis mažai kuo skiriasi nuo propagandisto brošiūros apie 1863 metų sukilimą. Sakykime, kad Bražėnas nuoširdžiai norėtų praplėsti lietuvių romano tematiką. Deja, geri norai ne visada lemia politiką. Bražėnas, bet per pastaruosius metus ir Griškevičius, ir Šepetys, pabrėžtinai pareiškė nepasitenkinimą dėl pokario metų partizanų kovų vaizdavimo, nors vakariečių akimis joks autorius dar nedrįso paliesti jautriausius to laikotarpio klausimus. Net ir paties Bražėno ankstesni pasisakymai nėra nedviprasmiški. Pavyzdžiui, ilgose diskusijose dėl lietuvių romano jis netiesiogiai kritikavo Avyžiaus *Degimus*, suabejodamas, ar rašytojas turi užsiiminėti tokiais reikalais, kuriuos geriau spręstų partiniai ir administraciniai organai bei liaudies kontrolė. Tiesa, Bražėnas teisingai pabrėžė daugelio personažų paviršutiniškumą, jų iliustratyvumą, Kitaip tariant, lieka pavojus, kad rašydami apie praeitį, rašytojai bus priversti vaizduoti istoriją, kaip partija ją įsivaizduoja, ir visos darbštaus kolūkio pirmininko savybės bus perkeltos į maištaujantį baudžiauninką, Smetonos valdžia nepatenkintą valstietį, ir taip toliau. Tik ateitis parodys, ar rašytojams bus leista nagrinėti tautos praeitį, ar jie po ilgų merdėjimo metų sugebės tai daryti. Bet Bražėno mintys sveikintinos.

A. R. S.

Tylioji herojė — Marcelė Kubiliūtė (1893-1963)

V. SRUOGIENĖ

Herojumi, didvyriu, vadiname asmenį, pasižymėjusį nepaprasta drąsa, kilniais darbais; karžygį, atiduodantį gyvybę už tėvų žemę, tą, kuris nepaisydamas pavojaus, gelbėja kitus, kuris per visą gyvenimą savo kančia ir auka tarnauja tėvynei ir žmonijai. Prie pastarųjų priklauso kukli moteris — Marcelė Kubiliūtė. Tai buvo žymi visuomenininkė, Vyčio kryžiaus su kardais kavalierius.

Jau prieš daugelį metų profesorius Mykolas Biržiška ir keli kiti mūsų kultūros darbuotojai ragino visuomenę rūpintis, kad ji neliktų pamiršta, nes jos nuopelnai buvo dideli. Nesulaukus į tai atgarsio, teko rinkti apie ją žinias laiškais, žodžiu, žvalgytis spaudoje. Tačiau jau nedaug beliko pažinusių ją žmonių, tad pavyko sukaupti tiktai nuotrupas iš jos gyvenimo ir veiklos.

Apie Marcelės Kubiliūtės kilmę žinoma tik tai, kad ji buvo Rytų Lietuvos dukra, kilusi iš Rokiškio aps., Panemunėlio vls. Tiksliai nesužinota nei jos gimimo vieta, nei tėvų bei artimų giminių vardai bei pavardės, išskyrus brolius Juozą ir Antaną, vieną seserį ir jos dukterį Aldoną Levkavičienę-Leščinskienę, kurie jau yra mirę.

Juozas Kubilius yra vienintelis jos šeimos narys, apie kurį išliko kiek daugiau informacijų. *Lietuvių enciklopedijos* III tome, 262 p., rašoma, kad tai buvo visuomenininkas, viltininkas, gimęs 1878.XII. Tindžiulių kaime, Panemunėlio vls., Rokiškio aps. Jis mokėsi Mintaujos gimnazijoje, bet buvo iš jos pašalintas už atsisakymą melstis rusiškai, taip pat pašalintas iš Kauno kunigų seminarijos, kaip pasireiškęs karštas lietuvis patriotas. 1905 m. jis jau buvo Didžiojo Vilniaus seimo atstovas, o 1906 m. nuo Kauno gubernijos ūkininkų išrinktas į pirmąją Rusijos Dūmą. Kartu su kitais pasirašęs garsųjį Vyborgo (Vipuri) protestą prieš Dūmos paleidimą, buvo kalinamas. Atlikęs bausmę, J. Kubilius dirbo Vilniuje *Lietuvos ūkininko* redakcijoje (vėliau *Vilniaus žiniose* ir kituose laikraščiuose). Išėjus *Vilčiai*, pasidarė jos uoliu bendradarbiu, o A.

Marcelė Kubiliūtė 1919 metais Vilniuje.

Smetonai, kun. J. Tumui-Vaižgantui ir kt. įkūrus Pažangos partiją, gausiais straipsniais dėstė tautininkų ideologiją. Pirmojo pasaulinio karo metu dirbo Rusijoje Centraliniame lietuvių komitete nuo karo nukentėjusiems šelpti. Mirė Petrograde 1917.III.4.

Gautomis žiniomis iš Lietuvos, J. Kubilius buvo geraširdis, sąžiningas žmogus. Jis kurį laiką gydėsi Kryme, mirė nuo infarkto. J. Kubiliaus atminimui kun. J. Tumas-Vaižgantas 1929 m. išleido svarbesnių jo straipsnių rinkinį *Viltininko mintys* atskira knyga. M. Kubiliūtė buvo įpareigota rūpintis tos knygos išleidimu (*Lietuvos aidas*, 1933.V.1).

K. Bielinis savo knygoje *Penktieji metai* (224-234 p.) yra paskelbęs J. Kubiliaus kalbą teisme, kurioje jis drąsiai pasisakė prieš caro valdžios rusinimo politiką Lietuvoje, pridėdamas: „Toji kalba buvo teismo išklausyta be mažiausių pastabų. Dabar kovojantiems su Lietuvos okupantu tebus geras pavyzdys".

Nieko nežinome apie tai, kaip prabėgo Marcelės vaikystė, bet, kadangi brolis gimęs Tindžiulių kaime, reikia manyti, kad ten pat gimusi ir Marcelė. Jos pačios žodžiais, ji gyvenusi Vilniuje prieš Pirmąjį pasaulinį karą, brolis ją buvo pasiėmęs pas save, kad jam šeimininkautų ir galėtų mokytis. Karo metą ji taip pat praleido Vilniuje. Neabejotinai jos vyresniojo brolio patriotizmas, pavyzdys dirbant visuomeninį darbą, turėjo Marcelę paveikti.

„Marcelę Kubiliūtę pažinau 1918 m. Vilniuje", — rašė dr. Aldona Birutienė (laiško data 1980.XI.11). „Tuo laiku mano brolis draugavo su Antanu Kubilium (anksti miręs), pas kurį susipažinau su jo seserimi Marcele, neseniai baigusia Vilniaus gimnaziją.

Vilnius buvo tada vokiečių okupuotas, bet slapta ėjo Lietuvos atstatymo darbas, kuriam Marcelė aukojo visas savo jėgas. Vokiečiai jau buvo pradėję, nors ir neskubėdami, trauktis atgal į Vokietiją. Paliekamą tuščią vietą stengėsi užimti ne tik lietuviai, bet ir lenkai. Iš rytų gi traukė į Lietuvą pulkai bolševikų.

Saujelė lietuvių karininkų ir kareivių įsitaisė kareivinėse prie Neries kranto. Ten jie saugojo dalį iš vokiečių perimtų ginklų. Pasklido gandai, kad vokiečių tankai žada pulti tą mūsų tvirtovėlę. Marcelė Kubiliūtė tuoj paskatino lietuvius civilius padėti tą punktą ginti. Pasiėmę kiek maisto, nakties tamsoje atvykome į kareivines. Čia karininkai Antanas Juozapavičius, Raimondas Liormanas ir kt. apmokė mus kaip mėtyti granatas. Iki susidūrimo tuomet nepriėjo. Tačiau Naujųjų Metų 1918-1919 naktį Vilniaus gatvėse vyko tarp lenkų ir vokiečių susišaudymai.

Naujuosius Metus sutikome pas dr. Jurgį Alekną. Marcelė, kaip paprastai, niekur viešai nedalyvavo. Šokių muzika jaukiame lietuvių būrelyje neįveikė nuslopinti artėjančio pavojaus baimės. Tuomet keturi lenkai bolševikai buvo pasidavę panikai ir, manydami, kad lenkai nacionalistai ima viršų, nusižudė.

Lietuvos Valstybės taryba, su ja ir lietuviai veikėjai, pasitraukė į Kauną. Vilniuje pasiliko dar dr. Jonas Basanavičius, broliai Biržiškos, Antano Vileišio šeima ir... Marcelė. Netrukus teko stebėti per Lietuvių komiteto karo pabėgėliams šelpti būstinės langą, kaip rusų kariuomenė užplūdo Vilnių. Komiteto pirmininkas kunigas P. Dogelis pasakė: ‚Kaip tvanas!' Dangus buvo pilkas, lietus lijo, ir ta masė pilkų, išvargusių kareivių tikrai taip atrodė.

Kapsuko vyriausybėje Vaclovas Biržiška ėjo švietimo komisaro pareigas. Jis buvo paskyręs dr. J. Basanavičių gamtos-istorijos muziejaus direktorium. Sabina Granauskienė ir aš turėjom tvarkyti eksponatus. Prisimenu — nekūrentos, beveik neapšviestos patalpos, sušalęs ir sergantis dr. Basanavičius davinėja mudviem nurodymus, sėdėdamas sename fotely, apsiklojęs kareiviška antklode. Marcelė pasinėrė į pogrindį. Sutikau ją vėliau, kada lenkų kariuomenė buvo išstūmusi bolševikus iš Vilniaus. Tie keturi komunistai, kuriuos Kapsukas buvo įsakęs iškilmingai palaidoti Katedros aikštėje, buvo išmesti į šaligatvius praeivių paniekai.

Mykolas Biržiška, tas Vilniaus gynėjas, pradėjo leisti laikraštį lenkų kalba *Glos Litwy* („Lietuvos balsas"), bandė taip pat atgaivinti lietuvių gimnaziją, išlaikyti lietuvių našlaičių prieglaudą ir kitas įstaigas. Visam tam reikėjo nurodymų ir lėšų iš mūsų vyriausybės, kuri buvo Kaune.

Čia Marcelė išvystė nepaprastą talentą slaptos komunikacijos srityje. Per jos rankas tada ėjo visi svarbiausieji reikalai tarp Vilniaus ir Kauno. Jos ‚kurjeriais' buvo tarp kito ko grupė ubagų, kurie eidami su krepšiais ir lazdomis iš kaimo į kaimą, atnešdavo į Vilnių instrukcijas, užrašytas ant drobės gabalų ir įsiūtas į sijonų ar sermėgų pamušalus. Panašiai turbūt ji tvarkė lėšų prisiuntimą tiesiai į Mykolo Biržiškos rankas.

Marcelės pareigos buvo labai pavojingos ir labai slaptos. Ji mokėjo tylėti ir pati būti nematoma. Ji net draugėms sakydavo: ‚Geriau, kad tavęs nematytų mano draugystėje'. Jeigu kas iš mūsų tarpo atsirasdavo pavojuje būti suimtam, Marcelė išgelbėdavo, išsiųsdama į nepriklausomąją Lietuvą. Taip atsitiko su manim. Ji parūpino iš Lietuvos komiteto vežimėlį ir arkliuką, liepė man apsirengti kaimietės drabužiais ir su pundeliu sėsti prie vežiko. Rankon įdėjo ‚pšepustką' (leidimą pereiti demarkacijos liniją, —V.S.) per Vievio punktą iki artimiausio bažnytkaimio, kurio klebonas padėdavo toliau.

Marcelę prisimena kaip garbingą istorinį asmenį vilnietė Elena Valterytė: ‚M. Kubiliūtės vardą reikia palikti kartų kartoms. Per visas Vilniaus okupacijas ji gelbėjo visus, kam grėsė pavojus. Taip ji man pranešė į Kauną, kad mano tėvas Vilniuje areštuotas, bet liepė man į Vilnių nevažiuoti'," — baigė savo laišką dr. Aldona Birutienė.

„Vilniuje Marcelė Kubiliūtė gyveno kartu su manim ir mano sesute Emilija Martyno Kuktos namuose", — dalinosi savo atsiminimais Elena Valterytė-Vilutienė iš Los Angeles (laiškas be datos). „Čia buvo šeši kambariai, kuriuose talpinosi kelios lietuvaitės. Mano tėvelis, Pranas Valteris, buvo išrūpinęs Marcelei lenkišką pasą Elzbietos Baniewicz vardu, prirašė ją kaip siuvėją ir įrengė jai kambarį su siuvama mašina, iškabintomis sienose suknelėmis ir t.t. Mudviem su sesute įsakė, kad apie Elzytę niekam nekalbėtume, nieko apie ją nepasakotume. Aš buvau tuomet dar jauna gimnazistė ir nedaug apie tą mūsų gyventoją težinojau. Tyli, rami, vis jos nėra namie; tik, žiūrėk, jau plaukų spalvą pakeitė, vis skrybėlę užsitraukus ant galvos ir pusiau veidą užsidengusi bėga gatve ir niekad nesisveikina, tik akimis mirktels ir bėga į kitą pusę. Namie — dūšia žmogus, visiems padės ir papasakos, kurį lietuvį lenkai areštavo, kokį laikraštį konfiskavo ir kokiu nauju vardu tas laikraštis jau vėl išleistas. Kiekvieną lenkų suduotą mums smūgį pergyveno visa siela ir kūnu. Štai jau pakils temperatūra, kankina baisūs galvos skausmai. Tačiau bematant vėl žvali, vėl lekia. Štai kažkoks lenkų kariškis pas ją ateina — tuomet mums visoms liepia ‚nešlamėti'. Kartais mane nusiunčia į Žoržo viešbutį kai atvyksta Tautų sąjungos delegatai arba vienam iš jų, lenkui (neprisimenu pavardės) ‚dėdei', paduodavo nunešti dėžutę ‚saldainių'. Turėjom jai parengtus kaimo moters drabužius, krepšį su kiaušiniais ir sūriu.

Vieną dieną, eidama namo, pamačiau gatvėse ant sienų didelius plakatus — skelbimus: kas praneš ar suras, kur gyvena Elzbieta Baniewicz, tam skiriamas atlyginimas 5,000 zlotų (auksinų). Atbėgau namo uždusus, o Elzytė jau apsirengus kaimietės drabužiais, į krepšį įmetus kiaušinių, pieno, duonos, geria valerijono lašus, atsisveikina ir bėga pro virtuvės duris laukan. O į frontines duris girdim, kažkas smarkiai skambina, beldžiasi... Lenkų policija — namas apsuptas. Verkdama atidarau duris — sakau — „nieko nėra namie, tik sunkiai serganti mano sesutė lovoje ir aš, nieko nežinau". — Išėjo. Mudvi su sesute suklupom, meldžiamės, kad Elzytė pabėgtų. Netrukus gavome žinią, kad Marcelė Kaune! Mano sesutė mirė 1924 m. Aš dažnai slapta per sieną pereidavau į nepriklausomąją Lietuvą. Pasidžiaugdavau vasaros atostogomis su broliu Vytautu (jau miręs), kuris, išėjęs iš Vilniauss savanoriu, buvo aviacijos karininku. Visad aplankydavau Marcelę Užsienio reikalų ministerijoje Kaune. Vėliau, 1933 m., išvykau jos dėka iš Vilniaus, slapta perėjusi per sieną, į Prahą, Lietuvos pasiuntinybėje dirbti".

Apie Marcelės Kubiliūtės dalyvavimą P.O.W. (Polska

(Nukelta į 2 psl.)

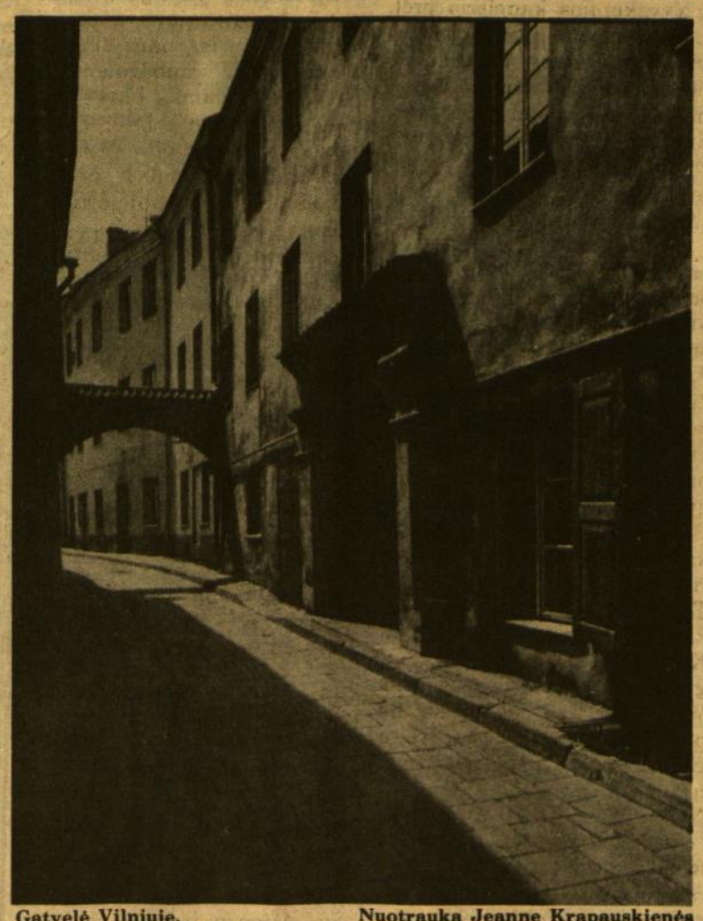

Gatvelė Vilniuje. Nuotrauka Jeanne Krapauskienės

Iš lietuvių fotografų išeivijoje tryliktosios metinės fotografijų parodos 1984 m. spalio mėn. 26 d. — lapkričio mėn. 4 d. Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicagoje, kurioje J. Krapauskienės šiandieninio Vilniaus nuotraukų rinkinys buvo pažymėtas II vietos premija.

Tylioji herojė — Marcelė Kubiliūtė (1893-1963)

(Atkelta iš 1 psl.)

Organizacja Wojskowa — Lenkų karinė organizacija) byloje rašė dr. Antanas Rukša savo knygoje *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės* (Cleveland: Ramovė, 1982, 241-264 p.), daugiausia remdamasis M. Biržiškos atsiminimais *Dėl mūsų sostinės:* „Kai 1919 m. birželio mėn. 16 d. J. Pilsudskio įsakymu peoviakai pradėjo energingiau organizuotis... Vilniaus lietuvius vos pasiekė neaiškūs gandai. Liepos mėn. ėmė ryškėti peoviakų siekimas nuversti Lietuvos vyriausybę ir jos vietoje pastatyti savąją... susiet nepriklausomąją Lietuvą su Lenkija".

1919.VIII.29 lenkai ruošėsi sukilti. Jau visa Lietuva buvo jų slapta organizuota. Sukilimo dienos išvakarėse buvo nutrauktas Kauno susisiekimas su provincija, užpultos kai kurios sargybos. Apie lenkų veiklą jau sužinojo kontržvalgyba ir įspėtas M. Biržiška tuoj pranešė Kaunui. Apie sukilimo datą žinią davė Kazys Petras Vrubliauskas (vėliau pakeitęs pavardę į Daumantą). Tai buvo Lenkijos kariuomenėje tarnavęs ,sulenkėjęs Vilniaus krašto lietuvis. Mūsų patriotų paveiktas, jis suprato, kokia skriauda ruošiama Lietuvai, suprato esąs lietuvis ir ryžosi padarytą Lietuvai žalą atitaisyti. Pasinaudodamas savo viršininko, Zyndramo Koscialkovskio, išvykimu į Varšuvą, Vrubliauskas, „...turėdamas raktą nuo Koscialkovskio spintos, išėmė iš ten visus svarbiausius dokumentus ir įteikė juos... ‚panelei Elzei' (iš tikrųjų Marcelei Kubiliūtei)... Rugsėjo 23 d. į Vilnių automobiliu atvažiavo A. Voldemaras su dviem anglų karininkais. Sustojęs prie lietuvių gimnazijos, jis gavo iš ‚Elzės' Daumanto raštus ir nuvežė juos į Kauną. Vilniuje dar parodė juos anglų karininkams, kad įsitikintų, jog pats Lenkijos valstybės viršininkas yra P.O.W. sąmokslo įkvėpėjas. Taip baigėsi Lietuvoje ruošto sukilimo drama. Joje svarbiausią vaidmenį suvaidino Vilniaus lietuviai... be Vrubliausko išgautų raštų ir šifro nebūtų buvę įmanoma... išardyti visos organizacijos" (*Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės,* 264 p.).

Sukilimo dalyviai buvo suimti ir nubausti. Vrubliauskas-Daumantas buvo pervežtas per demarkacijos liniją į nepriklausomąją Lietuvą ir už savo nuopelną atlygintas žeme. Marcelė buvo pasiėmusi didelę atsakomybę ir didelę riziką. Policijos sekiojama, pas save slapstė tokius svarbius dokumentus, nuo kurių priklausė Lietuvos likimas: jeigu jie būtų buvę pas ją atrasti, jos neabejotinai lauktų mirties bausmė. Už tą jos drąsų žygį vyriausybė apdovanojo Marcelę ordinu Vyčio kryžiaus su kardais. Tai labai aukštas pažymėjimas, duodamas retais atvejais kovojusiems karo lauke dėl Lietuvos laisvės. Be Marcelės Kubiliūtės tą ordiną yra gavę negausūs vyrai ir trys moterys. Apie savo žygį ir gautą ordiną Marcelė niekad neužsimindavo.

„Marcelė Kubiliūtė buvo puiki pogrindžio darbuotoja, organizatorė. Kai 1920 m. rudenį lenkai, generolo Želigovskio vedami, užėmė Vilnių, lietuvių gimnazijos direktorius Mykolas Biržiška gyveno su šeima tos gimnazijos rūmuose. Spalio 1 d. lenkai brutaliai, pavartoję jėgą, išmetė gimnaziją iš jos rūmų Lukiškių aikštėje (dabar ten muzikos konservatorija) ir direktorius su šeima atsidūrė gatvėje. Jis buvo priverstas laikinai apsigyventi viešbutyje (rodos, Bristolyje). M. Biržiška su mokytojų taryba buvo nutarę pamokas tęsti nors miške, žydų mokykloje ir kt., bet ir ten pamokas uždraudė policija, išvaikė mokinius ir mokytojus.

Marcelė, norėdama lenkams parodyti, kaip Biržiška yra Vilniuje lietuviams reikalingas, suorganizavo jo masišką lankymą viešbutyje. Mokytojai, mokiniai, jų tėvai ir giminės taip įkyrėjo viešbučio administracijai ir saugumo policijai, kad ši buvo priversta kiek nusileisti.

Biržiška tęsė savo darbą, leido lietuviškus laikraščius ir vedė antilenkišką veiklą. Už tai jis buvo suimtas 1922.I.20 ir kaltinamas krašto išdavimu. Tautų sąjungai įsikišus, kartu su kitais

Aukštojoje Fredoje 1929 metais vilniečių būrelis su Marcele Kubiliūte: (iš kairės) mokytojas Mileris, Marytė Čenytė, Marcelė Kubiliūtė, pulk. Mieželis, Vytautas Valteris, Elena Valterytė, neatpažintas asmuo.

suimtaisiais 1922.II.5 buvo ištremtas į nepriklausomąją Lietuvą. Toje grupėje Marcelė nedalyvavo, nors tebebuvo labai veikli. Ji mokėjo iš lenkų policijos išsisukti ir tęsė lietuvišką darbą Vilniuje. Ji savo noru eidavo sargybą, kur buvo reikalas, sekė, kas iš lietuvių buvo suimamas, kišamas į kalėjimą, persekiojamas ir apie tai pranešdavo Lietuvos vyriausybei į Kauną ir Vilniaus lietuviams". (Pasakojo K. Česnienė, buvusi tuomet Lietuvių gimnazijos vyresnėje klasėje ir pati kovoje dalyvavusi.)

Marija Biržiškaitė-Žymantienė prisiminė (laiškas 1982.XI. 24), kad „...tada, Vilniuje, kada ji ir jos sesuo Ona (vėliau Barauskienė) buvo mažos mergaitės, tėvai pasakojo, kad Marcelė tai buvusi panelė Elzbieta, siuvėja. Ji ateidavusi į jų namus drabužius siūti. Įpuldavusi pro virtuvės duris ir dingdavusi. Buvo lenkų policijos gaudoma ir žinoma, kaip mergina rudais plaukais, tai bematant plaukus nusiskuto.

Tėvams su mergaitėmis važiuojant per žaliąją sieną, vaikams į apsiaustukus buvo įsiuvami pinigai. Tėvai būdavo policijos kratomi, beveik visai nurengiami, o vaikai sau bėgiojo po kiemą, žaidė ir niekas į juos nekreipė dėmesio. Buvo kalbama, kad tai Marcelė, toji tariamoji panelė Elzbieta, pervežusi į Kauną iš lenkų išvogtą P.O.W. bylą".

Tuomet, 1920-1922 m., tai buvo didelė paslaptis, net ne visi tos bylos dalyviai apie ją težinojo. Taip pat mažai kas buvo girdėjęs, kad per Marcelės rankas ėjo didelės valstybės pinigų sumos, kurias vėliau Kaune gyvenęs prof. Mykolas Biržiška jai patikėdavo lietuviškoms mokykloms ir kitoms organizacijoms šelpti lenkų okupuotame Vilniaus krašte ir pačioje sostinėje.

Matematikos profesorius Viktoras Biržiška panašiai atvaizdavo Marcelę savo knygoje *Neužgijusios žaizdos* (Nida, 1967): „...lenkų žandarai ieškojo lietuvaitės ‚panelės su lape', kaip ją vadino, nes ji turėjo geltonos lapės apykaklę (gal vienintelę tuo laiku Vilniuje), laikydami šią lietuvaitę centru, kur nuskriausti lenkų okupacinės valdžios Vilniaus krašto gyventojai kreipėsi su savo skriaudomis. Nežinodami tikrai jos išvaizdos, pagaliau šnipai susekė jos vardą ir pavardę ir atėjo į jos butą suimti. Panelė Elzbieta (M. Kubiliūtė) pati atidarė duris neprašytiems svečiams ir į jų paklausimą, ar čia gyvena tokia ir tokia, ramiausiai, nieko nesumišusi, atsakė, kad ieškomas asmuo, rodos, gyvena kitame kieme, netolimuose namuose, o čia tokios nėra. Žandarai padėkojo jai už informaciją, atsisveikino ir kai po 10 minučių išaiškinę savo susiklaidinimą, grįžo jos areštuoti, tai jau neberado nei ieškomos p-lės Elzbietos, nei jos daiktų; drąsi mergina suskubo tuo laiku išsprukti iš jų nagų!

Ji pasiliko Vilniuje ligi 1922 m. pradžios, rimčiausiai vaikščiodama dienos metu Mickevičiaus gatve su savo geltonos lapės apykakle, o lenkų žandarai veltui ieškojo visame Vilniuje ‚p-lės su lape'!

Pagaliau sužinojome, kad iš Varšuvos specialiai atsiųsti du pažįstą ją iš veido, defensyvos agentai, kad būtinai ją sučiuptų. Tik tada, mūsų įspėta apie pavojų, mūsų spiriama, ji pasitraukė iš Vilniaus į Nepriklausomą Lietuvą!" (57-58 psl.)

Lietuvos atstovo Washingtone dr. S. Bačkio žiniomis Marcelė Kubiliūtė tarnavo Užsienio reikalų ministerijoje nuo 1925 m. lapkričio 1 dienos politiniame departamente kaip šifruotoja ir slapto archyvo tvarkytoja. 1931.I.1 pakelta sekretore, o 1939 m. — pirmos eilės sekretore (UM *Žinyno* paskutinis, 1939 m. nr.) Dirbo iki pat 1940.VIII.3, kada buvo paskelbtas Lietuvos įjungimas į Sovietų Sąjungą ir kada Užsienio reikalų ministerija buvo likviduota.

Kartu su Marcele politikos departamente dirbo Bronė Liudžiūtė. Jos žodžiais, Marcelė buvo departamentui prof. I. Jonyno rekomenduota. Kaip Lietuvos vyriausybės įgaliotinis Vilniuje 1920-22 m., jis buvo gerai susipažinęs su jos veikla ir sąžiningumu. Tiesioginis Kubiliūtės viršininkas ilgus metus buvo B. Balutis, vėliau — J. Urbšys.

Apie Marcelę atsiliepė Užsienio reikalų ministerijos informacijos departamento direktorė Magdalena Avietėnaitė (laiškas Karolei Pažėraitei 1980.X.30): „...Marcelė Kubiliūtė, kurią aš labai mylėjau... *yra viena iš didžių Lietuvos herojų.* Kiek apie jos žygdarbius galima būtų pasakyti!" Vėl kitame laiške 1980.XI.2: „... Nežinau, iš kur ji kilusi, nieko nežinau apie jos šeimą... Marceliukė buvo gana paslaptingas žmogus, apie save mažai kalbėjo. Jei būtų kitokia buvusi, nebūtų galėjusi eiti tų pareigų, kurias ėjo, nebūtų galėjus atlikti tų misijų (*ne* URM), kurias taip garbingai, taip narsiai per ilgus metus atliko. Mano akyse *ji yra viena iš Lietuvos didvyrių...* Dr. Kučas ją irgi pažinojo, labai gerbė, bet nieko apie jos privatų gyvenimą nežino. Nemanau, kad ji turėjo ypatingą privatų gyvenimą. Jos širdis ir visa siela buvo Lietuvai atiduota. Tik tą galiu pasakyti: Užsienio reikalų ministerijoje ji buvo labai vertinama, mėgiama. Niekad negirdėjau apie ją nei vieno neigiamo žodžio. Lietuvių Enciklopedijoje apie ją taip maža, taip nieko nesakančiai, parašyta." Karolė Pažėraitė savo laiške, rašytame 1980.XI.21, pridėjo: „Marcelę Kubiliūtę teko pažinti tik 1938 m. Užsienio reikalų ministerijoje. Kai aš buvau išsiųsta dirbti Lietuvos pasiuntinybėje Varšuvoje, lankydamasi Kaune, užeidavau pas Kubiliūtę. Ji mane pasitikdavo nuoširdžia, spindinčia šypsena. Buvau daug girdėjusi apie jos patriotinę veiklą, bet detalių neprisimenu."

Su Marcele Kubiliūte aš pati susitikau 1926 m. Vytauto Didžiojo universitete Humanitarinių mokslų fakultete. Abi lankėm prof. F. Brenderio lotynų kalbos kursą. Ruošiantis egzaminams ji ateidavo pas mus kartu su kita studente, A. Strimaityte. Visos buvom užimtos, nedaug laiko turėjom pasikalbėjimams. Mačiau, kad mokslas jai gana sunkiai sekėsi, bet ji uoliai studijavo. Nežinau, ar ji tą lotynų kalbos egzaminą išlaikė, manau, kad taip, nes po kiek laiko ji man buvo atnešusi perskaityti savo diplominį darbą. Neatsimenu temos, rodos, buvo iš Lietuvos istorijos. Ar gavo diplomą — irgi nežinau. Kartą kalbant apie išeitą vidurinį mokslą, ji šypsodamasi pasakė, kad prieš Pirmąjį kąrą ji mokėsi kažkokioje Nechoroševos gimnazijoje. Man nebuvo aišku, ar ji juokavo, ar iš viso tokia mokslo įstaiga kur egzistavo. Marcelė niekad apie savo asmenišką gyvenimą nekalbėdavo. Visad santūri, neišsišokanti, nepretenduojanti į pirmąsias vietas gyvenime.

Dar tada nieko nežinojau apie Marcelės žygius, daug jos asmeniu nesidomėjau, tik atkreipiau dėmesį į jos nepaprastą švelnumą, kai ji padėdavo prižiūrėti mano kelių mėnesių dukrelę. Stebėjau, kai ji, pasiėmusi vaiką ant kelių, meiliai prakalbindavo. Buvo jau ne pirmos jaunystės, o savo šeimos židinio nesukūrusi.. Man vis gaila jos buvo, kad jai neteko išgyventi šviesių motinystės jausmų. Girdėjau tik, kad ji mylėjo, buvo susižiedavusi, bet vedybos neįvyko. Gautą iš mylimo žmogaus žiedą visą gyvenimą saugojo ir, reikalui esant, diskretiškai, iš tolo, jo šeimai padėdavo.

Marcelė buvo vidutinio ūgio, malonios veido išraiškos. Kai kam atrodė, kad jos viena akis skersavusi, bet ji žvilgsnį turėjo tiesų, atvirą ir šiltą. Visad kukliai, bet tvarkingai apsirengusi, visad kur tai skubinanti.

Kaip Vilniuje, taip ir Kaune, Marcelė nuolat lankydavosi prof. Mykolo Biržiškos namuose, visad juose buvo sava. „Kaune Marcelė gyveno pas akušerę Mariją Staniulytę-Žakevičienę ir veterinorių Romualdą Žakevičių (Stasio Žakevičiaus — Žymanto tėvus) Trakų gatvėje nr. 10" — rašė 1982.XI.24 datuotame laiške Marija Biržiškaitė-Žymantienė. — „Kai tėvai buvo išsikėlę į Vilnių, Anulė (Ona Biržiškaitė, vėliau Barauskienė — V.S.) pas save apgyvendino Bložonytę ir Marcelę, kurios pas ją valgė pietus. Tuomet Marcelė priklausė Kalinių globos draugijai ir lakstė su siuntiniais į Kauno kalėjimą. Globojo, be kitų, Kazį Lukšą ir rūpinosi jo paleidimu. Ji nešiodavo pyragaičius iš Konrado kavinės ir, kadangi ne visuomet juos praleisdavo, tai pas mus buvo skanus desertas... Dirbdama Užsienio reikalų ministerijoje, Marcelė kartais praleisdavo vasaros atostogas Montpellier Prancūzijoje, studijuodama prancūzų kalbą."

Marcelė buvo labai religinga, veikli ateitininkė — tai daug kas priminė, jų tarpe Bernardas Žukauskas. M. Kubiliūtė pasižymėjo ir kaip pareiginga skautė. „(Ją)...pažinojau, bet tai buvo tik ‚kepurinė' pažintis. Draugąuti su ja negalėjau, nes kai aš atvykau į Kauną 1928 m., ji jau buvo heroje, Vyčio kryžiaus ordino kavalierium," 1983 m. rašytu laišku pasakojo Mega Barniškaitė. „Ją sutikdavau pas vieną mūsų Laumių — Giedrę Žmuidzinavičiūtę. Tai buvo reto kuklumo moteris. Iš jos gyvenimo jokio ypatingo epizodo neatsimenu, tik žinau, kad mes, studentės, ‚ištroškusios' žinių, į savo susirinkimus kviesdavome paskaitininkes. Bandėme ir Marcelę Kubiliūtę prisiprašyti. Bet ji tyliai ir kukliai pasakė: ‚Mergaitės, nemoku ir nenoriu viešai kalbėti.' "

Vis dėlto Marcelė nuo tos pareigos kartais negalėdavo atsisakyti. Apie tai rašo Petras Jurgėla savo knygoje *Lietuviškoji skautija,* (1975 m., 308 p.): „...paskaitas apie Lietuvos laisvės kovas 1932-3 m. skaitydavo M. Kubiliūtė.... Vilniuje 1918 m. dvi žymios veikėjos skautybę aukštai vertino, planavo skautus įjungti į visuomeninę veiklą ir šalpos darbą. Tai buvo Emilija Vileišienė (dr. Antano Vileišio žmona) ir Marcelė Kubiliūtė, kuri vėliau buvo studenčių skaučių rėmėja, šaulių vadė".

Pažinojęs Marcelę Vilniuje 1918-19 m. belankant lietuvių gimnaziją, kada jis vadovavo lietuvių skautams, P. Jurgėla 1983.II.24 datuotame laiške, rašo: „Ji žadėjo įstoti į mano vedamus skaučių vadovių kursus, bet 1919 m. kovo mėn. turėjau skubiai naktį nusišalinti nuo suėmimo ir žygiuoti į Lietuvos Kariuomenę." Kursai neįvyko.

Kubiliūtė reiškėsi kaip aktyvi šaulė. Gaila, kad teiraujantis pas Chicagos šaulius, niekas apie ją man nieko pasakyti negalėjo — jau ji liko pamiršta.

Vincė Jonušaitė-Zaunienė ją gerai pažinojo ir labai aukštai ją vertina. Ji pasakojo, kad kuomet 1937 m. jos vyras, Dovas Zaunius, buvo išrinktas Vilniaus vadavimo sąjungos centro komiteto nariu, jam tenai teko bendradarbiauti su Marcele, kuri nuo pat sąjungos įkūrimo (1925.IV.26 — V.S.) buvo perrenkama į jos centro valdybą. Ji priklausė daugeliui organizacijų, turėjo ryšių su Motinoms ir vaikams organizacijų sąjunga, dirbo Užsienio lietuviams remti draugijoje. Sofija Oželienė prisiminė Marcelę gyvai dirbus Vytauto Didžiojo 500 metų nuo jo mirties sukakčiai minėti komitete. Paslanki, pilna praktiškų sumanymų, niekur nebijojo juodžiausio darbo.

Telefonu dalindamasi savo atsiminimais Ona Nakienė pabrėžė, kad jos tėvas, Antanas Kasakaitis, buvęs Švietimo ministerijos inspektorium, laikė Marcelę didžiai garbingu žmogum. Jis priminė, kaip ji, nepaisydama pavojaus, 1919 m. per frontą pernešė iš Vilniaus į Kauną Lietuvos valstybinę vėliavą. Nakienė, kartu su vyru, muziku Antanu Naku, lankydavosi pas Kubiliūtę ir stebėjusi, kad greta taip plačiai išvystytos visuomeninės veiklos, ji buvo ir gera, vaišinga, šeimininkė, kuri ypač mėgo jaunus žmones ir juos pas save suburdavo. Buvo nepaprastai visiems atidi. 1935 m. Nakai vasarojo Juodkrantėje. Nakas, grįžęs iš savo motinos laidotuvių, vaikščiodamas po mišką, pasijuto negerai, sukniubo suole prie tako. Keli pažįstami praėjo pro šalį, bet niekas nesusidomėjo juo, tik viena Marcelė sustojo ir su gilia užuojauta klausinėjo, ar nereikia jam padėti. Tai menkas atvejis, bet Marcelei būdingas.

Atgavus Vilnių 1939 m. rudenį, Marcelė tuoj ten pradėjo veikti. Apie tai sužinome iš P. Jurgėlos *Lietuvos skautybės* (673 p.): „Pogrindžio skautės, veikusios pirmos rusų ir vokiečių okupacijos metu, uoliai rėmė ir platino pogrindžio spaudą. Jos susirišo su Vilniaus moterų pogrindžiu, kuriam vadovavo M. Kubiliūtė."

„1940 m. Marcelė persikėlė į Vilnių ir iki 1941.VI. gyveno pas mane Tauro g. 21 nr.", — rašė M. Biržiškaitė-Žymantienė. „Vėliau iš mūsų persikėlė pas generolo Meškausko žmoną į Gedimino gatvę... Buvo bolševikų laikinai palikta Užsienio reikalų ministerijos likvidavimui. Išnešė labai daug dokumentų po paltu pasikišusi. Ateidavo pas mano tėvus pastorėjusi. Likviduojant Užsienio reikalų ministerijos archyvą, Marcelė dirbo kartu su profesoriais V. Krėve (tada jis buvo ministru pirmininku) ir Vaclovu Biržiška. Juos siaubas pagavo, kai rado vieno rašytojo rankraštį — paruoštą spausdinti atsišaukimą bolševikų kareiviams rusų kalba, kad mestų ginklus ir raudonąją armiją... Jeigu tas dokumentas būtų patekęs NKVD rankoms, rašytojas būtų tuoj sušaudytas... Spėta tą dokumentą, kaip ir kitą kompromituojančią medžiagą, sunaikinti.

Prasidėjus išvežimams į Sibirą, liepė man siųsti maišus. Aš vis nenorėjau, tai ji man vieną padovanojo. Dirbdama pasipriešinimo sąjūdyje kiek galėdama stengėsi gelbėti suimtuosius. Ištraukė ir Kazį Barauską iš kalėjimo ir Anulę maždaug su juo supiršo. Kai vokiečių bombos pradėjo kristi ant Vilniaus, tuojau ji prikrovė visą lagaminą rankšluoščių. Sakau, ‚Marcele, kam tas?' — ‚Turėsi sužeistuosius tvarstyti!' — Aišku, kad globojo žydus! Rūpinosi lietuviais ir lenkais kaliniais. Kai tik karas prasidėjo, tuoj nuskubėjo į kepyklą ir pripirko mums visiems duonos... Buvo tai žmogus, kuris apie save negalvojo, rūpinosi kitais, kaip kokia šventoji.

Galvoju dabar, kad mes taip mažai apie ją žinome. Su visais puikiai sugyveno, o liko toks slapukas. Net jos giminių, kur jie — nežinau."

Okupacijos chaose, tarp tragiškų įvykių, sunku būtų buvę susekti Marcelės žingsnius, nors, gyvendamos vienuose namuose, dažnai susitikdavome. Dirbusi pogrindyje keletą kartų pas mus nakvojo, palikdavo savo daiktus. Balys Sruoga atsimindamas bendrą su ja veiklą Vilniuje 1919 m., buvo išsireiškęs, kad ji tai tikra patriotė, nes nesišvaisto šūkiais, tik dirba.

Negaliu pamiršti 1941.VI.23 ryto. Buvom su Marcele kažkokiame mūsų gyvenamo namo tuščiame bute dar neatsipeikusios po neramios nakties rūsyje, kada prasidėjo sukilimas. Ir staiga per radiją pasigirdo Lietuvos himnas. Mus apėmė kažkoks mistiškas džiaugsmas, bet tylėdamos, pagarbiai išklausėm. Atrodė, ateina galas mūsų kančioms... Deja, viltys buvo bergždžios... Marcelė tuoj nuskubėjo kažkur, kur buvo reikalinga.

Skaudų epizodą atmintyje išlaikė iš 1944 m. vasaros Kaune Elena Valterytė-Vilutienė: „Kai lagaminan įsidėjau kas širdžiai brangiausia, jau tuščiuose Vileišių namuose Putvinskio g-vėje, suklupau prieškambaryje. Žiūriu — prie durų stovi Marcelė: ‚Nebėk, Liusyte, nepalik tėvynės. Abi vėl dirbsime (nieko aš — tai ji dirbo). Atsimeni, tavo a.a.

(Nukelta į 4 psl.)

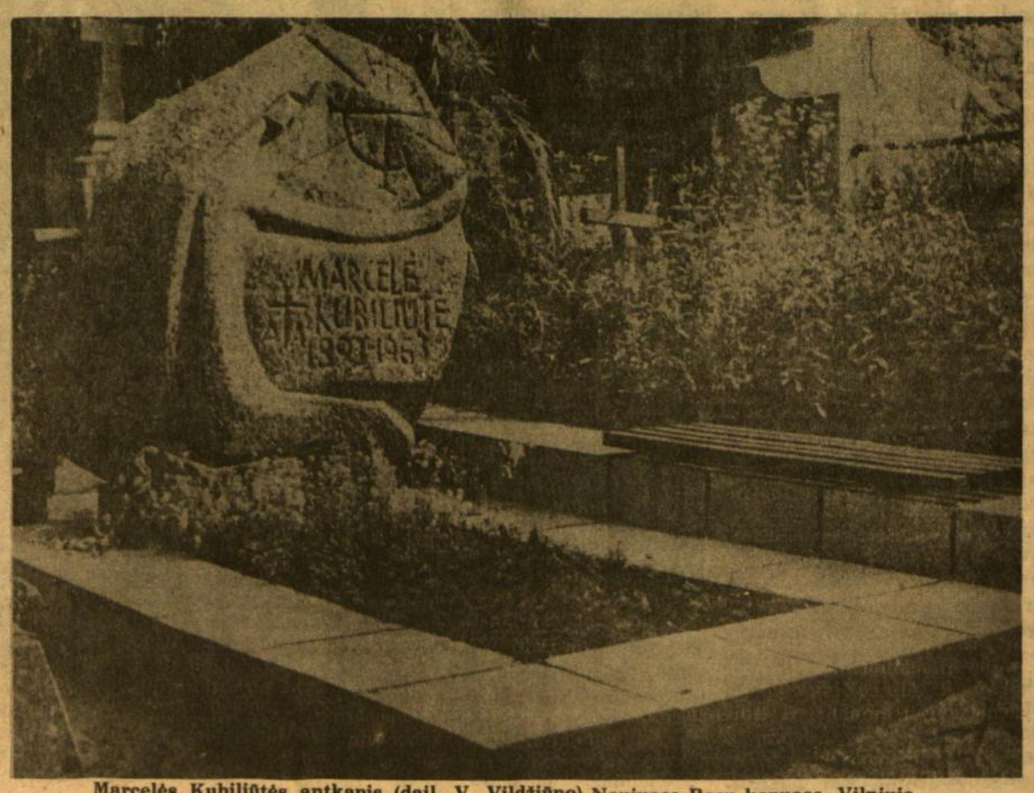

Marcelės Kubiliūtės antkapis (dail. V. Vildžiūno) Naujuose Rasų kapuose, Vilniuje.

Vilniuje Gegužės 3 d. 1919 m. № 7

Kaina 50 kap.

Nepriklausomoji Lietuva

Parduodama numeriais. Prašome pasiskelbti, kas ims kiekvieną numerį. Redakcijos adresas: Vilniuje, Benediktinų g. № 8 b. 15. Administracijos adresas: „Švyturio" spaustuvėje, „Totorių g. № 20, kieme.

Ko lenkų kariuomenė atėjo Lietuvon?

Lenkų žemė — poetų gimtinė. Visi jie per gerės vaizduotės. Taip geros, kad net paprasčiausius dalykus jie sugeba nukelti kitan pasaulin, prozą paversti poezija.

Ar bereikia didesnės prozos, kaip politikos dirbimas, diplomatų apgaudinėjimai, sukimai, kruvinieji karai del pelno? O pasižiūrėk jų aprašymo lenkų istorijoje! Jei tai buvo kitų tautų padaryta, bus aprašyta, kaip reikiant; jei tai lenkų bus padaryta, bus viena iš tisa glorija.

Senovės lenkų politikai namie dieną naktį lauže sau galvas, kaip čia sustiprėjus Lietuvos žemėmis. Būrė makliavojo per ištisu du amžiu, nuo keturioliktojo ligi šešioliktojo amžiaus. O aktus leido tokius, lyg tai jie Lietuvai dare didžiausias geradarybes: nešė laisvę, kultūrą, krikščionybę.

Pavogė Vytauto karalių vainiką, užmušė imperatorlaus Zigmanto pasiuntinius, vežusius jį. Ir čia pat skelbė Lietuvos puolimą lenkams į glebį. Nelaimingą karaliūnaičią Jadvygą atplėšė nuo mylimojo vyro Liudviko, numeta nemylimam Jogailai ir čia pat poetizuoja jos «pasiventimą» ir šaukia ją padaryti Katalikų Bažnyčios Šventąja.

Girdėsim dabar mušimą į didįjį bugną, jog lenkai atėję Lietuvon lietuviu paleistų iš bolševikų vergijos, idant laisvi lietuviai galėtų dėtis su laisvais lenkais savo pačių naudai, mes netikėjome jų intenolių grynumu. Ir neapsivylėme. Tiems, kurie kelialiupsčiavo prieš Vilniaus «paliuosuotojus», mes sakėme: palaukitel Negirkite dienos be vakaro! Visa ta saldžią Sirenos žodžių poezija bus ta pati senovinė lenkų egoistinė politikos proza. Jogei mes neklydome, patys lenkai nešėlio kažinkam padėta Dievo Motinos paveikslėlis. Matyti, kad juoba pritrauktų skaitytoją. Tai ir tetraukie.

Stai, kam liejasi kraujas ir Lietuvos žemė yra naikinama. Su tuo skaitykimės, ne su akis apdumiamomis poezijomis ir humanitarizmais.

Taisyklus.

Vilnius — Lietuvai.

Lenkai senai savinasi Vilniaus miestą ir ko ne visą Lietuvos kraštą apie Vilnių. Dar prieš karą kiek jie yra pridarę riaušių Lietuvos bažnyčiose, kad tik neįleidus lietuvių kalbos bažnyčiosna tose vietose, kur jie ravjovo ir Žilinskio—pardaviko metu buvo lietuvių kalba iš bažnyčių išvyta. Lietuviai gerai atmena lenkų skandalus Joniškyje, Švenčionyse, Rodūnėje, Asavoje, Eišiškyje, Butrimonyse, ypač gi šv. Jono, Visų Šventųjų ir šv. Jokūbo bažnyčiose Vilniuje. Čia ne vieta išvardyti, kiek lietuviai vargo, kol gavo mažutėlę Vilniuje šv. Mikalojaus bažnyčią, kiek kunigu vargo už lietuvystę gilioje Baltarusijoje; kiek kasdien lietuviams darbininkams ir darbininkėms priseidavo ir priseina turėti nuo lenkų nemalonumų ir persekiojimų vien del savo gimtosios kalbos.

Šiame didžiausiame kare bene daugiausia nukentėjo Lietuva. Lietuvoje mito ir kovėsi vokiečių ir rusų milionai. Kur pažvelgsi, griuvėsiai ir dirvonai, vargas ir badas. Dar padidėjo vargas bolševikams antplūdus...

Tuose varguose nešlugo Lietuva. Lietuviai Kaune sudarė stiprią kariuomenę, karo dalykuose pasiliuosavo nuo vokiečių ir jau-jau buvo beeinę išliuosuoti Vilniaus. Tik štai, per Velykas lenkai paskubomis paėmė ji ir saldžiomis kalbomis ir pažadėjimais norl Vilniaus gyventojus prikalbėti, kad nesidėtų su Lietuva, [illegible] lupk žievę lietuvio, apšaukto nacionalistu —rasi žmogų, kurs kitiems leidžia gyventi, nes—pats gyventi norl. Taigi skiriumas toks: lenkų tautingumas apsireiškia—užgrobiant; lietuviu —besiginant.

— — —

Vilniaus mysle, kurią atmins artimoji ateitis: kokiu būdu lenkų vado obalsiai įsikūnija į vietinių lenkų veikimą?

— — —

Nustojusiai medžiaginio turto, nupleštai, sunaikintai, nuteriotai Lietuvai viena viltis belieka: savo piliečių ištvermė ir darbštumas.

Žuvėdros.

Ant ežero ploto, kur blaivos rūkai,
Laikioja baltųjų žuvėdrų pulkai;
Jos nardo ir kilą —vis ieško aukos,
Ramiai įlūliuotos viršūnėj bangos.

*

O rytas taip švintai Kiekvieno širdis,
Jei trokšta ramybės, ramumą įgys.
Svajot besvajojus ir tverti maldas,
Užmiršus kraujus ir nelygias skriaudas.

*

Bet kitas troškimas žuvėdrų būry:
Jų pobūdis—raustis mirčių sūkury;
Jų žibančios akys ir skaistūs sparnai
Palinkę gyventi kerštu amžinai.

Faustas Kirša.

„Nepriklausomosios Lietuvos" dienraščio 1919 m. gegužės mėn. 3 d. pirmo puslapio dalies faksimilė (iš Broniaus Kviklio archyvo). Dienraštį leido Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas nuo 1919 m. balandžio mėn. 25 d. iki 1919 m. pabaigos. Redagavo kun. Juozas Tumas-Vaižgantas, o atsakomąja redaktore pasirašydavo Marcelė Kubiliūtė.

Iškunigis J. Ragauskas gyvas... ir gyvena Briuselyje?

VYTAUTAS A. JONYNAS

Eduardas Cinzas. *Šventojo Petro šunynas*. Romanas. Chicaga: Ateities literatūros fondas, 1984. 234 psl. Viršelis Danguolės Stončiūtės-Kuolienės. Kaina — 10 dol. Gaunama pas leidėjus (Ateities literatūros fondas, 10000 S. Bell Ave., Chicago, IL 60643), pas platintojus ir Drauge.

*

O šiandien tu, tarytum šaldytuvas,
Prigrūstas kumpių, lašinių, saliami...
Antanas Gustaitis

Rašytojas Eduardas Cinzas — Nuotrauka Jurgio Jankaus

Išviršiniai išeiviškoji proza gaji. Štai neseniai susilaukėme penktojo Eduardo Cinzo, gyvenančio Europoje, romano. Kaip visada, ten aprašoma Belgijos buitis, keliamos nūdienio gyvenimo negerovės. Kaip visada, pagrindinis veikėjas yra lietuvių kilmės žmogus, pasakojantis dalykus pusiau reportažiniu stiliumi. Neretai su pašaipiška gaidele balse. Ne be to, kad jo kalba turtinga naujadarais, ir kad stengiantis perteikti vietos koloritą, jam pasitaiko įterpti pažodinių prancūziškų išsireiškimų vertimų.

Žodžiu, Cinzas yra išsidirbęs savo gamybinę formulę, ir visus tuos dalykus aptinkame naujausioje jo knygoje, pavadintoje *Šventojo Petro šunynas*. Pripažinkime, kad pavadinimas kiek nelauktas, iššaukiantis asociacijas su „Domini canes". Knyga būtų galėjusi vadintis Šv. Petro aikštės, gatvės, skvero, prospekto, skersgatvio ir t.t. šunynu. Pavadinimas nusako, kad čia pasakojama vieno aiškaus topografinio taško, vieno kvartalo gyvenimo kronika. „Šventojo Petro šunynu" pramintas vienas skurdus pastatėlis Briuselyje, kurin susimetę visokie „buvę žmonės" — emigrantai. Ta prasme naujasis Cinzo romanas tėra pirmojo jo romano „Švento Mykolo gatvė" variantas. Pakeistas vien miestas, ar kvartalas, bet kalba sukasi apie jo gyventojus.

Šiek tiek statistikos bendram įspūdžiui apie knygą susidaryti. Apšnekamųjų personažų trumpoj, 234 puslapių, apysakoje nemažai. Net 36 asmenys. Tai reiškia, kad skaitytojas susipažįsta su kokia nauja „asaba" kas septintas, maždaug, puslapis. Iš tikrųjų kartais dažniau, kas puslapis, nes toliau, ilgelesnėse scenelėse, dalyvauja jau trys keturi nauji pažįstami. Vėliau jie pranyksta pasakojimo rūkuose. Tai ištisa Tautų sąjunga, tikras internacionalas, nes šalia belgų (atseit flamų ir valonų) turim graikus, italus, portugalą, danę, rusus, ispaną, žydę, vengrą, lenką, berberą, sicilietį, arabą ir pagaliau tą lietuvį pasakotoją. Savaime aišku, netenka laukti, kad jų charakteriai išryškėtų skaitytojui iš tų veikėjų veiksmų ar žodžių bei gestų. Autorius operuoja, nelyginant koks nuovados viršininkas pažymėjimų kortelėmis (fiches de signalement), pateikdamas jų charakteristikas pasakotojo Tomo Rimkaus — Knopo lūpomis. Kadangi tas Tomas keičia dažnai darbovietes, tai vėlgi savaime suprantama, kad tų „dramatis personae" sąrašas tolydžio ilgėja. Iš kitos pusės, tas Tomas kur buvęs nebuvęs stabteli aludėse, kavinaitėse, o tose nuodėmingose vietose nuolat pasimaišo visokios Lolės, merginos raudonom suknelėm, visokie ekskapitonai, ar krūtininga, blyškios odos skandinavės. Apie tuos prašalaičius vėl verta brūkštelėti žodelį kitą. Tenka tačiau pripažinti, kad Cinzas aptaria tų veikėjų gyvenimų biografijas glaustai, gero kalibro reportažiniu stiliumi, vaizdingu lakoniškumu.

Bet kas tas pasakotojas? Ilgokai — iki 35 puslapio — skaitytojui neaišku. Parodomas jis kaip „centristas", atseit atsarginis šoferis, naktinėje pamainoje budintis taksi „dispečerio" stotelėje. Tačiau, čia pat skaitytojui metasi į akis, kad kiekviena sutikta moteris puola jį bučiuoti, aikčiodama, tarytum jis būtų koksai grįžęs iš atostogų, atsiganęs Casanova. Juo labiau, kad tokia slėpiningai erotiška linkme kreipia skaitytojo vaizduotę knygos užuomazga. Yra parkelyje tokia paslaptinga „gracija", vieniša ar nusilaisvinusi moteris, kaip nūdien sakoma, kurią Tomas nuveža į Šv. Petro aikštę, paskui parveža atgal, neradęs adreso, pavaišina (apsiverkusią) kava su konjaku ir palieka. Bet toji „femme fatale" — Ula nemažiau paslaptingai susiranda jį, knarkiantį Šunyno kambarėlyje. Tomas veda ją į nuošalų viešbutėlį pas Alisę. Bet čia pasakojimo mechanizmas sutrinka. Tame viešbutėlyje, pasirodo, galynėjasi su mirtim paraližuotas „iškunigis" Leonas. Iš jų pokalbio paaiškėja, kad Tomo esama buvusio kunigo. Ne visiškai Liudo Vasario ar J. Ragausko, bet vadinamojo kunigo — darbininko. Tada skaitytojui paaiškėja, kodėl taip atkištinai rodomas Tomo ganytojiškas mielaširdingumas. Jis nuplėšia iš Ulos mažiau, negu rodo taksi skaitliukas. Paskui švaisto pinigus elgetaujantiems gatvėj įžūliems arabiukams. Ne kitaip tada, kad ir džiaugsmingi moterų rykavimai kyla iš to, kad jos atpažįsta Tome buvusį dvasininką. Gal net likimo auką, nes Tomas, pasirodo, išstojo iš kunigų luomo dėl moters.

Susiduriame, atseit, su psichologiniu romanu, su devynių balų stiprumo meilės audra. Ne visai taip. Tiesa, Cinzas dar kurį laiką pins intrigą. Ula pasirodys esanti aferistės duktė, kurią kiekvienu metu gali sulaikyti policija. Ji permiegos (jau prabangesniame viešbutyje) kartu su Tomu, gerdama šampaną, paskui pabėgs, palikusi laiškelį ir statulėlę. Vėliau vėl atsišauks, prisipažins įsimylėjusi, bet ta romantiška painiava niekuo neprisidės prie Tomo charakterio išryškinimo. Būtina čia pripažinti, kad pasirinkdamas pasakotoju ekskunigą, Cinzas pasielgė labai nevykusiai. Tą Scheherazadės rolę galėjo atlikti bet kas. Niekam ne paslaptis, kad mūsų amžiuje kunigo — nuodėmklausio vaidmenį vaidina gyvenime radijo bei televizijos stočių psichiatrai bei „psichologai". Visur esama „open lines" programų. Visur esama teleromanų („soap operas"). O *Šventojo Petro šunynas* kaip tik ir yra sudaigstytas pagal tokią formulę.

Galybė personažų. Vienas kitas, tarp kitko, skubiai perbėgęs iš *Monos*, nespėjęs persirengti, tik pakeitęs peruką (pvz., Migelis). Visi turi kažkokią gyvenimo istoriją, kurią reikia papasakoti. Tomas tai ir daro. Kartais įvesdamas veiksman naujus žmones, itin paprastai. Užėjęs kur nors kavinaitėn ar šunynan randa raštelį: „Užeik pas Emą!" Jis ir eina. Ema jam papasakoja graudžią meilės avantiūrą su berberu. Kitur kavinukės savininkas jam pašnabžda: „Tavęs ieškojo... X arti..." Kas daryti? Jis vėl keliauja, skambina telefonu. Kai kitaip neišeina papasakoti apie veikėjo praeitį, ypačiai jei tai blyškios odos Ula iš Kopenhagos, tada kreipiamasi tiesiogiai: „Kalbėk, Ula! Pasakok apie Kopenhagą!" Ir Ula šneka, kaip užsukta. Pasakojimo krumpliukai gerai alyvuoti, tik klausimas, ar tokiai paskojimo virvei vyti būtinas kunigas.

Kartojam — nebūtinas. Atvirai kalbant, Cinzo romane kunigo-iškunigio ir nėra. „Kunigiškų" savybių Tomo personaže nėra. Be abejo, nelengva paprastam žmogui įsivaizduoti tikro, pasišventusio kunigo padėtį vis sparčiau nukrikščionėjančiame mūsų pasaulyje. Kunigija tai uždara bendruomenė. Karts nuo karto rašytojams (Bernanos, Graham Greene) pavyksta jon prasismelkti. Turėjome išpopuliarėjusį Guareschi *Don Camillo pasaulį*. Yra Peter de Rosa spalvinga televizijos serija „Bless me, Father". Junti protarpiais, kiek to kunigų pasaulio esama gležno, trapaus ir žavaus. Bet ir taipasenę dalykai. Juose nutylima baisi kunigo vienatvė, negalia būti autoritetu jaunimui, persekiojanti juos alkoholizmo šmėkla. O ką bekalbėti apie išėjusius apaštalauti atvirumo niekinamųjų ir žeminamųjų darbovietėse, gyvenvietėse kunigus — darbininkus. Rasit net nusivylusius tikėjimo tiesomis, bažnytinės hierarchijos potvarkiais. O tačiau kažkada gyvenusius religinių knygų poveikiu, alpuliavusius šventųjų vietų aplinkoj, tikėjusius, kad jų esama „gimusių didesniems dalykams!." Perprasti jų psichinę matricą, suprasti jų elgesio motyvus — juo labiau sugebėti perteikti visa tai skaitytojams — reikia didelės pastangos, rimto rašytojiško įsipareigojimo, gaivios vaizduotės. Visų tų dovanų Cinzui trūksta. Jo Tomas galėtų būti bet kokios profesijos žmogumi — buhalteriu, vyno pirkliu, graborium, radijo stoties tarnautoju, kadro kariūnu, bet kokiu gimnazijos klases baigusiu profesionalu, bet „kunigiškų" savybių, kaip miglotai jas bejsivaizduotumėm, jame nėra. Bepiga autoriui sakyt, kad Tomas „iškunigis", atseit žmogus, nukirtęs lieptus praeitin. Gyvenime taip nėra. Gal ir užšukuosi tonzūros žymę, bet buvęs kunigas visada nešioja su savim kažkokius ženklus, kurie išduoda, kad jis kažkada priklausė kunigų luomui. Nekalbant apie tą praeitį, kai buvo klieriku.

Pasirinkdamas savo pasakotoju buvusį kunigą, Cinzas, kas be ko, buvo priverstas duoti, anksčiau ar vėliau, scenelių — „flash backs" — iš jo praeities. Jis tai daro, parodydamas Tomo susikirtimą su patėviu ir motina, labai schematiškais, grubiai nutašytais personažais. Paskui pavaro, permirkusiose sirupu scenelėse, Tomo susitikimą su sesytėmis — Muke, Puke, Duke, Tuke — jų kambaryje, „Panelių skaistykloje"... Aprašo taip pat paskutinį apsilankymą kurijoje, kada vyskupas pranešė jam, jog Vatikanas atmetęs jo prašymą leisti tuoktis. Visi tie knygos gabalai sausi, knygiški. Patį kunigo pašaukimą Cinzas paaiškina itin banaliai:

„Sakei, Ula. Mane jau vaikystėj vadino „keistu berniuku". Pradėjo motina, paskui kaimynai, o vėliau ir mokytojai. Man atrodo, kad buvau kaip ir visi vaikai. Beje, gal kiek pamaldesnis už kitus ir tylesnis, mėgstantis vienatvę.

— Pamaldumas ir vienatvė... svarstė Ula. Pir muoju atveju galėtumėme prisiminti kaltės kompleksą, antruoju — baimę stipresnių".

Tai vienintelė vieta romane, kur nusakoma, kaip formuojasi individo potroškis tarnauti Dievui. Intelektuali Ula nukerta kaip kirviu, tėškusi penkcentinio Freudo išmintį. O tačiau, jei Cinzas būtų bent žvilgterėjęs į J. Ragausko *Ite, Missa est*, jis būtų supratęs net iš to cypdavatke—ateistu tapusio žmogaus puslapių, kad niekas gyvenime nesidaro taip paprastai. Daug yra paistalų J. Ragausko knygoj, bet skyreliuose, kuriuose jis pasakojasi savo vaikystę, jaunystę, „religinės fantastikos" poveikį, liaudies papročių poveikį, ten, kur jis prisimena motinos mirtį, kuri nulėmė jo paskutinį žingsnį, pagaliau baigminėj scenelėj, aprašančioj jo paskutines Mišias, paskutinį kartą ištartus žodžius „Ite, Missa est", neabejotinai girdėti autentiško išgyvenimo gaida. Šalia to portreto Cinzo „iškunigis" paprasčiausiai pakulinis.

Šioj vietoj tenka paaiškinti recenzijos pavadinimą. Buvo toks nuostabus belgų dainininkas („chansonnier") Jacques Brel. Iš koncerto jis išeidavo šlapias, nusibaigęs, taip jam rūpėjo išjaustai perteikti savo kompozicijų emocinį turį. Kai jis mirė, atsirado žmonių, panūdusių jį pamėgdžioti. Buvo sukurtas spektaklis „Jacques Brel is still alive and living in Paris", paremtas Brelio repertuaru. Melodijos buvo tos pačios tik, deja, retai kam pavykdavo perteikti jų dvasią tokiu pat interpretacijos įtaigumu. Panašų dalyką aptinkame ir Cinzo knygoje. Madinga ir efektinga pasirinkti pasakotoju kunigą gyvenimo kryžkelėj. Bet, Viešpatie, kok monotonija! Vis ta pati ry aip graudu, kad popiežius ytyla neleidžia kunigams tuoktis. Kaip jie dėl to užkietėjimo prietaruose kenčia! Net turi baladotis į tyrų smiltim užpustomą Sahelį. Kaip dėl to nukenčia sielovados reikalai, nes tenka uždarinėti parapijas, kuriose kriošia senukai klebonai Folevantai!

Žinoma, visi tie pagraudenimai stveria sentimentalų lietuvį skaitytoją už širdies. Nelaimė toji, kad mūsų nedoram šimtmetyje, kada skyrybos katalikų ar nekatalikų kraštuose siekia 50%, tas „in connubio salus" kažkaip skamba nelabai įtikinamai. O antra, Cinzas, anaiptol neįtikina skaitytojo Tomo ir Lindos meilės gaivalingumu. Labai jau pasnikiška toji mergaitė, kurią autorius pasiskubina numarinti auto nelaimėj. Moterys, tarp kitko, ir toliau perbėgtinės Tomo (Netikėlio — Nevykėlio) kely. Cinzas prisigalvos pseudopikantiškų scenelių: ne visai blaivus Tomas neš stiklą šampano ne visai blaiviai Ulai vonioje. Migelis varinės Tomą pas savo jautulingą žmoną... Bet visos tos situacijos pasibaigs tokiom įmantriom, intelektualiom, išraitytom šnekom, tokiu sentimentalizmo voltažu, kad tik laikykis!

Kaip kunigo—darbininko, atseit strazdelinio tipo kunigo, suaugusio su liaudim, figūra, Tomas ne ką didingesnis. Apaštalavimo darbo skaitytojas nepastebi, išskyrus tai, kad knygos eigoje jis dukart aplanko paraližuotą savo kolegą Leoną. Su visais kitais veikėjais Tomas susitinka atvangos valandomis aludėse, kavinaitėse, vasaros rezidencijose. Vieną kitą, tiesa, pamato Šunyne (sicilietį Sanginačį, vienintelį prašantį išklausyti išpažinties). Kas be ko, tie susitikimai smagūs, pokalbiai, gurkšnojant belgų alų ar kavą su konjakėliu — šmaikštūs, kupini kai kada sąmojaus. Neužmirština tačiau, kad gyvenime baltarankių nužengimas į juodadarbių pragarus nėra taip skaisčiai holivūdinis. Yra tokia nuostabi, herojiška moteris — Simone Weil, kuri ryžosi savanoriškai padirbėt juodadarbe gamyklose ir vėliau aprašė savo pergyvenimus knygoj *La Condition ouvrière*. Pasiskaitęs ją ar kitą sociologinį veikalą, Cinzas būtų pamatęs, kad gyvenime pastumdėlį mažiau kerta fizinis nuovargis negu panašių į jį pavyduliavimas, intrigos ir kitkas. Tuo tarpu Cinzo personažai lipšnūs, negyvena jokiu piktdžiugišku pasitenkinimu, kurį taip tobulai išreiškia per naujokų apmokymą puskarininkiai: „Čia

(Nukelta į 4 psl.)

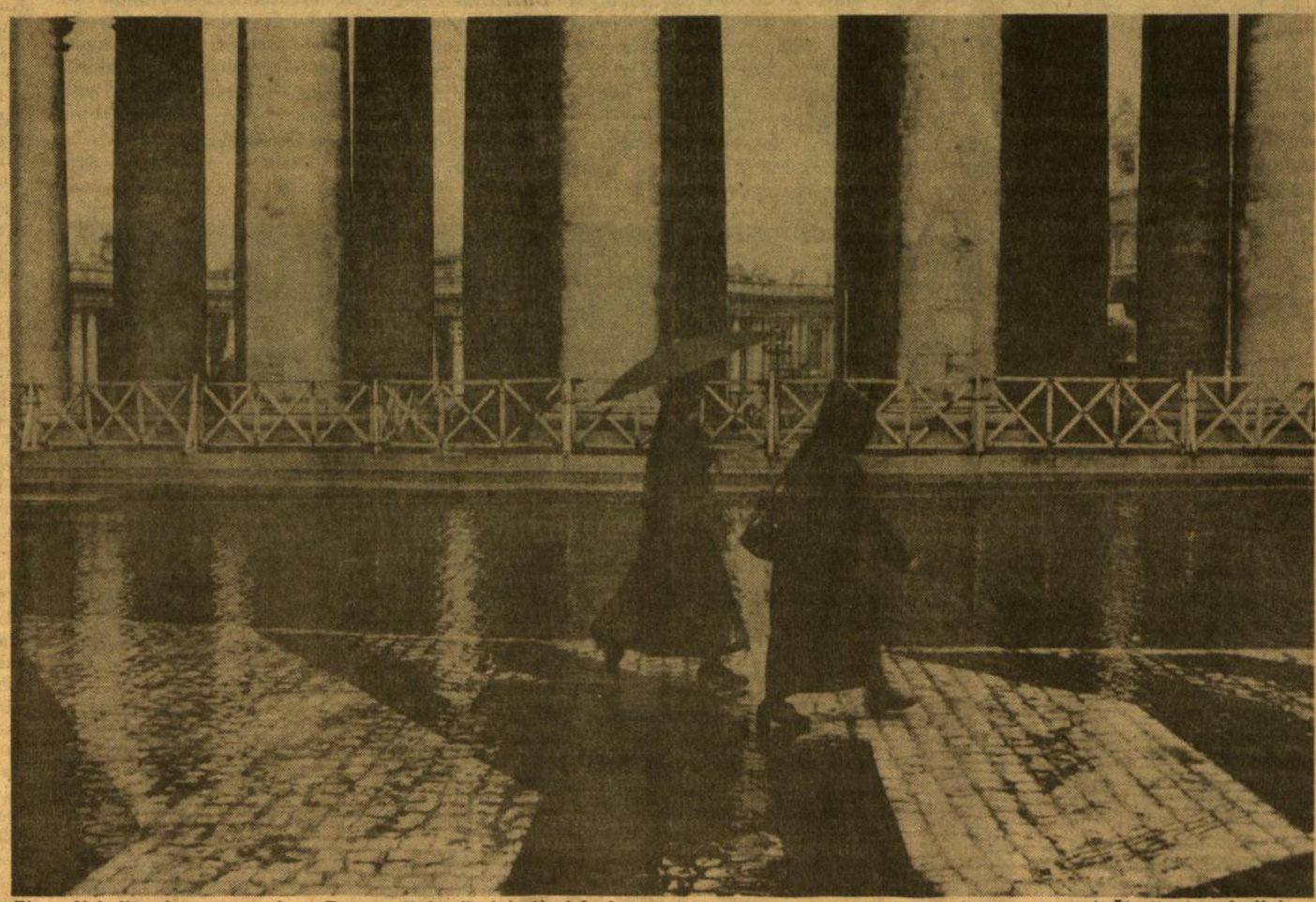

Ginos Vebeliūnaitės nuotrauka („Be pavadinimo"), laimėjusi I vietą lietuvių fotografų išeivijoje tryliktoje metinėje fotografijų parodoje 1984 m. spalio mėn. 26 d. — lapkričio mėn. 4 d. Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicagoje.

Pranas Dom. Girdžius

KENNEBUNKPORTE

1

Po nupjautos parabolės gabalą
Kiek tik akys pasiekti gali
Ieškojai pirmosios
Pėdsakų,
Kai į tave žiūrėjo
Nuo vandens žuvėdra
Su gailesčiu,
Kad tu ne paukštis,
Kad negali pakilti į aukštį
Ir pamatyti daiktus,
Kurie kadaise tau buvo brangūs.

2

Kai antroji, išdykaudama
Ne po vandenį, bet po saulę
Braidžiojo,
O pro išdrikusį debesėlį
Atsekti jos pėdsakų
Tu negalėjai,
Prie vandens tupėjo,
Į tave žiūrėdama,
Su gailesčiu žuvėdra,
Kad jau baigiasi vasara,
Kad laimės dienos ir valandos
Trapios.

3

Kada, kada tave pagausiu,
Tu mano mėlynas paukšti,
Tu mano laimė, mano džiaugsmas,
Vos pasakei, kai žuvėdra
Pakildama sugirgsėjo
Su gailesčiu,
Kad buvai visados įsimylėjęs,
Ištroškęs ir alkanas,
Kai derliui nuimti
Ir bandoms susižiūrėti
Niekados neturėjai laiko,
Kad gyvenai, kaip žmonės sako, lyg
pakvaišęs.

Marcelė Kubiliūtė

(Atkelta iš 2 psl.)

mamytė per Pirmąjį karą sakė: ‚niekur niekad iš savo tėvynės nebėkit! O tu bėgi...' Atsakau: bėkim abi, nes vis tiek neišliksim Lietuvoj, komunistai išveš mus į Sibirą. — Atsisveikinom ir ji dingo kaip šešėlis." Marcelė liko Lietuvoje.

Daugeliui mūsų tautiečių, ypač šviesuomenei, 1944 m. pasitraukus į Vakarus, maža jų beliko Vilniuje. Tačiau Marcelė tęsė savo darbą, padėdavo kitiems. Apie jos gyvenimą tuo laiku beveik nėra žinių. Apskaičiuojama, kad ji buvo išvežta 1957-8 m. Grįžusi iš Sibiro, ji dar buvo susiradusi savo seserį, kuri susirašinėjo su savo dukterimi JAV, Detroite, o vėliau pati, kita pavarde, korespondavo su keliais pažįstamais.

Marcelės seserėčia Aldona Levkavičienė-Leščinskienė informavo B. Liudžiūtę laišku, rašytu 1958.V.7.: „Su savo teta susirašinėju jau daugiau kaip pora metų. Ji išbuvo Sibire 8 metus."

Jungtinėse Amerikos Valstybėse buvo suorganizuotas Marcelės šelpimas, iš Chicagos siuntinėta jai siuntiniai per jos buvusią bendradarbę B. Liudžiūtę. Labai dosnūs buvo B. Balutis, J. Kajeckas, P. Sidzikauskas, Gaurilius, Montvila ir kt. Labai ja rūpinosi Vincė Jonuškaitė-Zaunienė, 1959.X.22 rašydama B. Liudžiūtei: „...Atsirado grįžusi iš Sibiro Marcelė. Guli sanatorijoje Vilniuje. Vaikšto lazdomis pasiramsčiuodama. Bijo labai visų. Su buvusiais bendradarbiais pasitarusi ir jų pavesta, kreipiuosi į pačią, kad apeitum čikagiškius buvusius Užsienio reikalų ministerijos tarnautojus. Jeigu galite, pasiųskite atskirai, bet kadangi ji jau labai išgąsdinta, gal būtų pravartų pasiųsti vieną gerą siuntinį. Aš jau užsakiau jai streptomicino, o kai surinksim daugiau pinigų, pasiųsiu siuntinį. Žinoma, savo adreso neduodu, mūsų pavardžių neskelbiam. — Vincė".

Pranas Žemaitis laiške, rašytame 1959.VI.17 iš Lietuvos B. Liudžiūtei, praneša apie savo atsilankymą pas Marcelę sanatorijoje prie Paberžės: „... Čia jau antri metai gydosi Marcelė, serganti kulšinės džiova. Dabar jaučiasi geriau. Jau gali vaikščioti ramentų pagalba... Ji tik persirgo plaučių uždegimu...jau pensininkė. Būdinga, kad ji niekad nesiskundžia savo dalia, visad linksma ir patenkinta."

M. Kubiliūtės laiškas B. Liudžiūtei (1961 birželio 10):

„Miela Broniuk! Tavo malonų laišką gavau. Labai džiaugiuosi, kad esi sveikutė, nes gyvenime visas malonumas tai sveikata. Pilnai tikiu, kad daug dirbi, todėl ir nuovargį pajunti, brangioji! Surask minutėlę poilsiui, nes sveikata visas žmogaus turtas ir gyvenimo malonumas.

Nuoširdžiai dėkoju už gražias dovanas, kurias esu gavusi, rūpestingumą. Viskas man patinka ir dydis tinka, Broniuk! Turi gerą intuiciją, prisiuntei, kas man reikalingiausia. Juk žinai, laike karo subombardavo namą, likau visai be nieko, dabar po truputį įsitaisau, o Jums dėka visai apsivilksiu. Buvau kurorte, nuo 1956 metų gyvenu prie pilies. Tik paskutiniuosius dvejus metus — 1959 ir 1960 buvau Tub. kaulų sanatorijoje, buvo klubo kaulo TBC. Sanatorijoje buvo gera priežiūra ir geras, rūpestingas gydymas. Dabar jau esu namie, dėkoju už linkėjimus, vaikštau gerai, jaučiuosi gerai. Koja beveik sveika, tik retkarčiais jaučiu skausmą.

Prašau širdingai padėkoti vaikučiams — Montvilų Jonukui, Praneliui, Karečkai, Gavrilai už prisiminimą, gražias dovanas, perduok jiems visiems mano geriausius sveikinimus. Aš dažnai juos prisimenu, manau, jau dideli užaugo, nepažinčiau. Juzukui čia įdedu laiškelį. Tuo tarpu linkiu geros sveikatos, sekmės visuose darbuose. Širdingai, stipriai bučiuoju, daug kartų. Išsiilgus, dėkinga — Marciukas."

(Pastaba: Savo laiškuose saugumo sumetimais, Marcelė vadindavo vaikučiais ir anūkais savo bičiulius, kurie ją šelpė siuntiniais — V.S.)

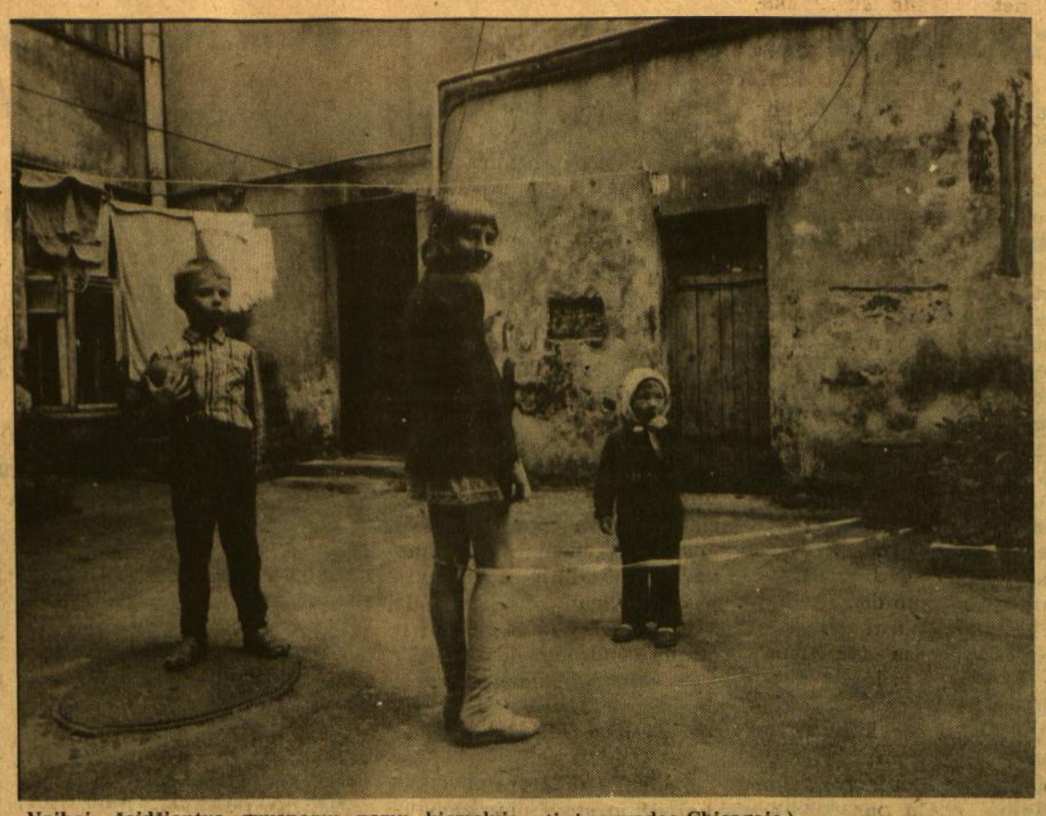

Vaikai, žaidžiantys gyvenamų namų kiemelyje, šiandieniame Vilniuje. (Iš Lietuvių fotografų šiemetinės parodos Chicagoje.) Nuotrauka Jeanne Krapauskienės

Kiek žinių apie Marcelės gyvenimą tuo laiku suteikia laiškas, atsiųstas iš Lietuvos: „Susipažinau su ja vokiečių okupacijos metais. Ji tada dirbo Vileišio namuose, Mokslo Akademijoje. Kadangi mes gyvenome Antakalnio gale ir eidavome su vyru kasdien į darbą pėsti, beveik kasdien sutikdavome amžinai skubančią Marcelę ir pasikeisdavome keliais žodžiais. Ji tais laikais labai daug kam padėdavo.

Labai gerai atsimenu net jos veido išraišką, kai 1943 m. kovo 17 d. ji mums pranešė šiurpią naujieną, kad vokiečiai uždarė universitetą, sudaužė memorialines lentas ir pastatė sargybą. Aš tada dirbau Universiteto bibliotekoje ir Marcelė prašyte prašė, kad „tik iš tolo" į ją pasižiūrėčiau. Paskiau įstrigo atmintin susitikimas su ja 1944 m. liepos pirmosiomis dienomis, kai tik dalis Vilniaus buvo Tarybinės armijos žinioje. Ėjau į jau vokiečių apleistą miesto centrą. Marcelė bėgte bėgo Katedros aikšte, o pamačiusi mane sustabdė ir padavė man kažkokius du numeriukus sakydama: ‚Turi mažiukę, reikia valgyti, eik į šv. Mykolo vienuolyno rūmus, ten gausi duonos.' Bėgu! Tikrai, gavau ten du kepaliukus duonos. Paskiau ilgai nesimatėme.

1958 m., grįžę (iš Sibiro — V.S.), radome Marcelę gyvenančią Žvėryne pas V. Sirijos-Giros motiną. Jo rūpesčiu ji buvo užregistruota, gavo butą ir pensiją. Ji sirgo kojos kaulo tuberkulioze. Mudvi su mama ją aplankėme ir, aišku, radome labai pasenusią ir sumenkusią, bet tokią pat, kaip seniau, besišypsančią, giedrą ir mielą. Nuo to laiko palaikėm su ja ryšius, bet mūsų pasimatymai buvo labai liūdni.

Nuo 1959 iki 1961 m. ji buvo Paberžės rajono Vyžulėnų kaulo tuberkuliozės sanatorijoje... Paskui ją paguldė į onkologinę kliniką Polocko gatvėje, netoli mano namų, tad galėdavau ją dažnai lankyti. Tokios giedrios šypsenos, tokių gerų, mylinčių akių pas taip sunkiai sergantį žmogų nesu mačiusi.

Ateinu vieną kartą ir randu prie jos lovos pagyvenusį vyriškį. Šis, mane pamatęs, pakilo atsisveikindamas. Marcelė padėkojo už apsilankymą ir pasakė, kad gal jau paskutinį sykį. ‚Kodėl?' — paklausė vyriškis. — ‚Gal greit mirsiu' — atsakė jinai. Vyras nusišypsojo ir tarė: ‚Nemirk, Marceliuke, palauk'. —' Sakai, nemirti? Gerai, nemirsiu, palauksiu.' Tuos žodžius ir beveik linksmą jos šypseną atsiminiau visam gyvenimui. Ji apie save nekalbėdavo. Liko ištikima jaunystės idealams.

Netrukus ją vėl pervežė į Vyžulėnus, kur ji mirė 1963. m. vėžiu. Kentėjo nuo labai didelių galvos skausmų. Pašarvota buvo savo giminaičių bute (dabar jie jau seniai mirę), Labdarių gatvėje. Karste gulėjo — pagal jos valią — su blankiai melsva suknele, gražiai sušukuota, lengvai padažytomis lūpomis. Palaidojome Naujuose Rasų kapuose.

Antkapis — dailininko V. Vildžiūno darbo. Tai laukų akmuo, kuriame matomas siluetas moters, rankoje laikančios saulę.

Dar vienas artimas Marcelei asmuo ją apibūdina: „Tai buvo žmogus — gerumo įkūnijimas, paprastas, sakyčiau, valstietiškas, tvirtas. Ligoninės seselės stebėjosi jos šviesia ir gera širdimi." Dr. A. Birutienė pastebėjo: „Jos pasiaukojimo žodžiais neapimsi. Ji buvo didelis žmogus ir tokią mirė. Užmiršimas jos aukos nesumažins".

Šitie atsiminimai turėtų liudyti, kokiu giliu idealizmu buvo kuriama nepriklausomoji Lietuva. Visiems, atsiuntusiems man prašant čia panaudotus atsiminimus, nuoširdžiai dėkoju.

Lietuvių poezija Kongreso bibliotekos garsiniuos įrašuos

Šio krašto sostinėje, Washingtone, šalia Baltųjų rūmų ir Kapitoliaus, nemažesnio dėmesio susilaukia ir garsioji Kongreso biblioteka, šiuo metu jau išsiplėtusi trijuose didžiuliuose rūmuose. Tarp įvairiomis kalbomis tenai saugomo knyginio lobio yra palyginti nemažai ir lietuviškųjų leidinių, galima sakyti, beveik viskas, kas tik geresnio išspausdinta lietuvių kalba. Visa tai yra gražiai įrikiuota į dabar sukompiuterintą bibliotekos kartoteką.

Tačiau bibliotekoje yra ir kitokių įdomybių. Sakysim, yra ten skyrius, pavadintas „Archive World Literature on Tape". Atitinkamuos įpakavimuos čia išrikiuoti garsiniai netolimos praeities ir ypač dabarties pasaulinės literatūros garsiniai įrašai. Daugiausia tai vis autoriniai įskaitymai įvairiomis pasaulio kalbomis. Lietuvių literatūros pavyzdžio, kaip atrodo, lig šiol šiame skyriuje trūko. Todėl Kongreso bibliotekos Europos skyriaus vadovo David Kraus pasirinkimu buvo pakviestas poetas Kazys Bradūnas įskaityti lietuvių kalba autorinį savo kūrybos rečitalį. Moderniai įrengtoje šios rūšies studijoje, Kongreso bibliotekos centriniuose rūmuose, visos valandos rečitalis garsinėn juoston buvo įrašytas lapkričio 13 d. Kazys Bradūnas skaitė iš savo knygos *Užeigoje prie Vilniaus vieškelio:* pirmiausia pasirinktus eilėraščius iš knygos pirmojo skyriaus „Dievas liepė man būti" ir toliau jau nė kiek netrumpintus kitus knygos skyrius — „Europos kelionių eskizus", donelaitišką triptiką „Poetas kunigas" ir visą titulinį knygos ciklą „Užeigoje prie Vilniaus vieškelio", o rečitalio užsklandai pridėjo dar pluoštą naujų, niekur nespausdintų savo eilėraščių. Skaityman vienur kitur buvo įterpti ir trumpi autoriniai komentarai.

Aplamai Kongreso biblioteka poezijai skiria daug dėmesio: tarp žinomųjų kamerinių koncertų ir kitų bibliotekos organizuojamų sostinės kultūrinių renginių įsiterpia ir poezijos vakarai, autoriniai savų ir užsienio poetų rečitaliai, įvairios poezijos temų paskaitos, kurios paskui bibliotekos išleidžiamos atskiromis knygomis. Visai šitai poetinei veiklai bibliotekoje judinti yra čia aukštos kategorijos federalinis etatas. Tokiam postui paprastai pakviečiamas kuris nors žymesnis amerikiečių poetas. Šiuo metu visiems šios rūšies užmojams bibliotekoje vadovauja ir apskritai poezijos srities problemas bibliotekoje sprendžia poetas Reed Whittemore (g. 1919. m.). Minėto autorinio įrašo proga Kazys Bradūnas turėjo ilgesnius pokalbius su juo pačiu ir su bibliotekos Europos skyriaus vadovu David Kraus. Abu jie buvo plačiau painformuoti apie šiandieninę lietuvių literatūros situaciją, ypač apie lietuvių literatūrą laisvuosiuos Vakaruos.

V. Kr.

Rinka šiandieniniame Vilniuje. (Iš Lietuvių fotografų šiemetinės parodos Chicagoje.) Nuotrauka Jeanne Krapauskienės

Su Žemaitijos dokumentais — į mokslo pasaulį

Codex Mednicensis seu Samogitiae diecesis. Pars I. Fontes Historiae Lituanicae. Vol. III. Academia Lituana Catholica. Collegit Paulus Jatulis. Roma, Piazza della Pilotta, 4. 1984. XXXIV ir 709 psl.

*

Tai stambus Žemaičių vyskupijos, o drauge ir apskritai Lietuvos originalių dokumentų rinkinys, turintis iš viso 743 puslapius. Dokumentai apima platų laikotarpį: nuo 1416 m. pradžios, nuo teksto žemaičių skundo Konstancos visuotiniame Bažnyčios susirinkime, iki 1609 m. balandžio 2 d. — vyskupo Merkelio Giedraičio testamento. Dokumentai beveik visi originalia lotynų kalba, tik nedidelė dalis lenkų kalba, kaip jie buvo parašyti. Aišku, kad toks leidinys — tik mokslo žmonėms, istorikams, gerai mokantiems lotynų kalbą. Platesnei publikai neprieinamas ir todėl sunku atsistebėti, kaip Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija tyliai, nealiarmuodama dėl aukų, išleido, ir kaip mūsų nepaprasto kruopštumo istorikas prel. Paulius Jatulis įstengė visa tai surinkti. Bet užtat tas leidinys — didelė dovana mokslo pasauliui, ypač istorinėms Lietuvos ir Katalikų Bažnyčios Lietuvoje studijoms.

Kadangi leidinys skirtas mokslininkams, tai ir įžanga parašyta ta pačia kalba, kaip ir dokumentai — lotynų. Čia duodama labai suglausta Lietuvos istorija, aptariama krikščionybės įvedimo eiga ir dar supažindinama su senovės lietuvių tikyba, kas reikalinga kai kuriems dokumentams suprasti. Toliau rinkinio sudarytojas istorikas P. Jatulis pažymi, kad dokumentai sulasioti iš įvairių archyvų, bibliotekų, iš kitų ankstyvesnių leidinių, ypač panaudojant vadinamą Babinowskio kodeksą, kuris susidarė, kai Medininkų vyskupas Stanislovas Kiška pavedė Motiejui Babinowskiui (1619 m. rugpjūčio 7 d.) surinkti tada prieinamus Žemaičių vyskupiją liečiančius dokumentus. Daugelį metų šis rinkinys nebuvo žinomas, tik prof. W. Holtzmann atsitiktinai tą rinkinį užtiko ir daugelį dokumentų nukopijavęs paskelbė Vokietijoje, perduodamas vėliau Kauno universitetui, o dabar jis saugojamas Vilniaus universiteto bibliotekoje. Deja, drėgmė kai kuriuos rinkinio lapus sugadino ir jie tapo labai sunkiai iššifruojami. Laimė, kad dabar išspausdinta atitinkamu tiražu ir tie svarbūs dokumentai bus ateičiai išsaugoti. Įžangoje pažymima, kad kai kurie dokumentai buvo surašyti tada Lietuvos valstybiniuose raštuose pasirodančiu kiriliškuoju alfabetu ir prof. M. Wawrykya padėjęs juos iššifruoti.

Šio rinkinio sudarytojas P. Jatulis pasidžiaugia, kad yra susilaukęs talkos iš mūsų istorikų: a.a. kun. V. Gidžiūno, OFM, kun. R. Krasausko, kun. prof. P. Rabikausko, SJ. O darbas buvo didelis. Iš viso susidarė 351 dokumentas. Kad turėtume platesnę nuovoką apie juos, bent dalį suminėkime. Čia yra tekstas lenkų skundo Konstancos susirinkime; kryžiuočių atsakymas tame pat susirinkime; Jogailos raštas tam susirinkimui; Romos karaliaus Zigmanto raštai Jogailai ir Vytautui; Žemaičių vyskupijos formavimo dokumentai; Jogailos ir Vytauto raštai, steigiant vyskupiją; Livonijos magistro raštai; Dlugošo tekstas apie Žemaičių vyskupiją; Kuršo vyskupo raštas kryžiuočių magistrui; Vytauto Didžiojo prašymas popiežiui Martynui V; Vytauto raštai, steigiant parapijas; Bazelio bažnytinio susirinkimo įsakymas Sambijos vyskupui parūpinti atsilankantiems žemaičiams jų kalbą mokantį nuodėmklausį; vyskupų paskyrimų raštai; parapijų steigimo dokumentai; vyskupų testamentai; parapijų apdovanojimai; Žemaičių vyskupiją liečiantieji popiežių raštai; vysk. Viežgailos bei karaliaus komisijos raštas dėl nustatymo ribų tarp Lietuvos ir Prūsijos (1532 m.); karalienės Bonos rekomendacija Prūsų kunigaikščiui Albertui, būsimiems pasitarimams deleguojant vysk. Virvickį; Zigmanto Vazos III raštas Prūsų kunigaikščiui Jurgiui Fridrikui dėl nustatymo ribų tarp Žemaičių ir Kuršo; kan. Mikalojaus Daukšos raštas Merkeliui Giedraičiui, giriant vyskupą, kad skatina leisti lietuviškas knygas, kad ruošia lietuvius pamokslininkus ir įsteigė kunigų seminariją.

Žodžiu, šiame rinkinyje yra daugybė Žemaičių vyskupiją ir apskritai Lietuvą liečiančių raštų, kuriuos išleido popiežiai, karaliai, vyskupai, kunigaikščiai ir daugybė kitų institucijų. Kaip plačiai šie dokumentai siekia, galima spręsti iš sąrašo juose suminimų vardų ir vietų, o sąrašas apima net 44 puslapius.

Pažymėtina, kad tai jau trečia Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos išleista dokumentų rinkinių knyga. Pirmoji apėmė Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų raštų rinkinius, antroji — Smolensko, Minsko, Vygrių, Seinų-Augustavo, Livonijos ir Mohilevo vyskupijų dokumentus. Dabar ruošiama antroji dalis Medininkų arba Žemaičių vyskupiją liečiančių dokumentų, apimančių 1609-1926 metus. Tie dokumentų rinkiniai gaunami adresu: Lithuanian Catholic Academy of Sciences, Inc., Piazza della Pilotta, 4, 00187 Roma, Italy.

Pažymėtina, kad šalia šių dokumentų rinkinių originalia kalba, Lietuvių Katalikų Mokslų Akademija yra išleidusi 47 lietuviškus leidinius: Suvažiavimų darbus, metraščius, Jakšto, Staniukyno, prof. Pakšto, vysk. Borisevičiaus, prel. Juro, arkiv. Matulionio biografijas, Skrupskelio, Griniaus, Kulboko, Rabikausko, Avižonio, Ivinskio, Šalkauskio, Salio, Maceinos raštus ir daug kitų leidinių, jų tarpe yra dar tik paruoštų spaudai.

Istorinių dokumentų rinkime daug nusipelnęs prel. Paulius Jatulis yra gimęs Vabalninke 1912 m., baigęs teologines studijas Kaune 1934 m., gilinęs studijas Kaune, o vėliau Bibliniame institute ir Gregorianumo universitete Romoje, kur, parašęs disertaciją apie šv. Ciprijono sielovados sampratą, 1949 m. gavo daktaro laipsnį. 1949-1957 m. dirbo sielovadoje Adelaidėje, Australijoje, o vėliau, pasišventęs istorinių dokumentų rinkimui, apsigyveno Romoje. Jis net yra surinkęs Ukrainos istorinių dokumentų 8 tomus, o ypač pamilęs Lietuvos istorijos dokumentaciją. Jį teko asmeniškai pažinti kartu studijuojant Kauno kunigų seminarijoje bei lankantis Australijoje ir stebėti, kaip jis yra tauraus būdo kruopštus darbininkas kaip sielovadoje, taip ir moksliniuose darbuose.

Juozas Prunskis

A.a. sol. Bernardas Prapuolenis
Nuotrauka Algirdo Grigaičio

Praeitą savaitę netekome Chicagos Lietuvių operos solisto Bernardo Prapuolenio, kuris staigiai mirė 1984 m. lapkričio mėn. 17 d. vakarą, sulaukęs tik 45 metų amžiaus. Be daugelio sukurtų jo rolių Lietuvių operos spektakliuose, Bernardas Prapuolenis yra koncertavęs kartu su soliste Nerija Linkevičiūte-Kaspariene beveik visose JAV lietuvių kolonijose ir Pietų Amerikoje. Pastaruoju metu buvo suorganizavęs bažnytinį chorą Šv. Antano parapijai Cicero, Illinois, ir jam energingai vadovavęs. Yra daug pasidarbavęs lietuviškos liturginės muzikos kultūrai ugdyti ir turtinti, paruošęs ir įvedęs gausių naujų giesmių į lietuviškų pamaldų repertuarą.

J. Ragauskas gyvas...

(Atkelta iš 3 psl.)

tau, titvaimat, ne universitetas"!"

Taigi, net ir pažintine prasme, knygos vertė ne kažin kokia. Be abejo, Cinzo Belgija tikroviškesnė, negu, sakysim, Melniko Italija. Jis moka naudotis laikraštine medžiaga, įtaigiai aprašo Briuselio istorinius paminklus, flamų — valonų konfliktą, sąmojingai pasišaipo iš belgų istorijos, atpasakodamas šukšlavežių Pinerių dinastijos genealogiją. Jo pastabos apie Belgijos emigracinę politiką taiklios. Tikroviška ir scenelė darbo biržoj, kur Tomas susikerta su biurokratais. Kartais to žurnalistinio aptepo ir per daug (Bežaro baleto istorija). Kiekvienu atveju jis neišgelbsti apysakos, kurios centrinė figūra tokia nevykusi. *Šunynas* įsirikiuoja į „kitsch" literatūros eiles. Tai veikiau savotiška „salade russe".

Akivaizdu, kad tai paskubomis sudrėbtas, per greitai pasaulin paleistas romanas. Tai pastebima ir stiliuj (praretintų eilučių, kur pateikiamas fonas, gausa), ir kalboje, neapvalytoje nuo galicizmų, pažodžiui verčiamų lietuvių kalbon prancūziškų posakių: „Nuploviau jo veidą *Kiolno vandeniu*" („eau de Cologne" — odekolonu); „Viščiukai, ne policininkai" (prancūzų žargonu policininkai vadinami „poulets" — viščiukais); „Ar nejauti, kad traukia vabalus iš tavo nosies" („tirer les vers du nez"); darbininkija juos vadino „bonzomis", „odašiknias" („ronds de cuir"); mažburžujai — „petits bourgeois".